

KDO IZ MENE POJE:

LJUDJE, LJUDJE, LJUDJE ...

LISTI

Uredil kulturno-umetniški klub TONE ČUFAR

Štev. 55/XII

Jesenice, 3. junija 1982

MEŽAKLA GOSTITELJICA XIV. ZBORA AKTIVISTOV IN BORCEV NOV TER MLADINE

MEŽAKLA je visoka in ozka gorska planota v Julijskih Alpah, ki se strmo dviga nad dolino Save Dolinke, od Pokljuke na jugozahodu pa jo ločuje globoka soteska doline Radovne. Največjo višino doseže na zahodnem delu na vrhu Jerebikovca (1593 m), proti blejskemu kotu pa se znižuje na 1100 m. Planota je sestavljena iz apnenca in večinoma pokrita s smrekovim gozdom. Samo na vzhodnem delu je prekrita z ledeniškim materialom, na katerem so večje krčevine in planinski pašniki. Edino stalno naselje so Prniki na terasi južnega pobočja (840 m). S cesto Jesenice—Kočna—Gorje—Bled je povezana z gozdno cesto, ki jo uporabljajo tudi turisti.

Čeprav so bile v bližini te gorske planote številne okupatorjeve vojaške enote in gestapovske poštojanke, je med okupacijo dajala zavetje številnim partizanskim enotam in partizanski bolnišnici. Tudi prvi borci — partizani železarskih Jesenic, organizirani v Jeseniško-Cankarjevo četo, so si organizirali svoje prvo parti-

zansko domovanje na Obranci, na obronkih Mežakle. Tu so se 1. avgusta 1941 v jutranjih urah spopadli s številčno močnejšo in sodobno oboroženo okupatorjevo orožniko enoto in jo z nenadnim napadom pognali v beg. Žal pa sta v tej borbi padla prva jeseniška delavca — partizana Viktor Arzenšek in Ferdo Koren. Tretja žrtev te bitke pa je bil aktivist Janez Finžgar, ki je sam napadel umikajoče Nemce. Pri tem je bil ranjen in ujet ter po hudem mučenju 6. avgusta kot prvi talec naše občine ustreljen v Begunjah.

Na Mežakli je v letih 1941—1945 padlo 59 partizanov (v okolici Obrance 13, na Zakopih 10, Ravne 5, Trata 11, Jerebikovec 7 in Radovna 13).

XIV. zbor borcev in aktivistov NOB ter mladine Gorenjske bo ob počitniškem domu železarjev na Ravnah na Mežakli, ki ga pravkar obnavljajo in bo za počitniške ter rekreacijske namene odprt v letošnjem letu.

Všem udeležencem zbora želimo prijetno počutje in srečen povratek domov!

**OB XIV. ZBORU
AKTIVISTOV
IN BORCEV NOV
TER MLADINE
GORENJSKE**

NEVIDNA STRAN REVOLUCIJE

PRIDOBITVE NARODNOOSVOBODILNEGA BOJA
IN NAŠ ČAS

Razlikovati moramo pojma narodnoosvobodilni boj in revolucija. To nista sinonima. Narodnoosvobodilni boj je najpomembnejša, žariščna faza socialistične revolucije. Na revolucijo pa smo se pripravljali v zgodovinski kontinuiteti od našega delavskega gibanja, če hočete tudi od osvobodilnih vojn in kmečkih vstaj naših narodov, do izbruha narodnoosvobodilnega boja, nato pa smo jo nadaljevali na pridobitvah narodnoosvobodilnega boja v vseh dosedanjih »mirnodobnih« stopnjah razvoja socializma v naši državi. In nadaljevali jo bomo tudi v prihodnje na novih stopnjah. To omenjam zato, ker imam vtis, da ljudje pogosto zožujejo revolucijo na narodnoosvobodilni boj in da jo imajo pogosto za sinonima.

Sam narodnoosvobodilni boj je bil v zgodovini naših narodov, če se izrazimo v standardnem besednjaku zgodovinskega materializma, prehod iz kvantitete v kvaliteto, kvintesenca dotedanje zgodovine, žariščni moment dolgotrajne kontinuitete, ne pa nekaj nepričakovanega in iztrganega iz zgodovine, nekaj, kar je tresčilo kot strela z jasnega, kot čudež junštva ali splet okoliščin, ker so bili narodi ogroženi zaradi fašističnega napada itd. Mislim, da tudi ta pripomba ni odveč, ker prav narodnoosvobodilni boj pogosto prikazujejo kot nekaj malodane izoliranega in nepričakovanega, brez globokih korenin v življenju preteklih generacij na teh tleh in kakor da mu ne bi sledilo zakonito nadaljevanje v vsem tistem, kar se dogaja in se bo dogajalo.

BREZ FRAZ

Dovolite mi še eno metodološko pripombo. Vsi uporabljamo pojem pridobitve narodnoosvobodilnega boja, vprašam pa se, ali smo te pridobitve dovolj spoznavno oblikovali, ali smo jih sploh prešteli in razložili, kakor je treba. Navadno se štejejo med pridobitve narodnoosvobodilnega boja bratstvo in enotnost, zmaga socializma, strmoglavljenje buržoazije, socialna pravičnost... Vendar pa so te pridobitve številnejše. Skušal bom izluščiti najpomembnejše in prikazati njihov inspirativni pomen tudi za našo sodobnost, vendar — če se mi bo posrečilo — ne na klišejski način, z obrabljenimi frazami, na katere so se ljudje že po malem navadili. Morali bi se namreč varovati nekakšne folklorne misli o narodnoosvobodilnem boju, fraz in klišejev, ki ne sežejo več do ušes in v srca ljudi, zlasti ne tistih, ki narodnoosvobodilnega boja niso doživeli.

Zdi se mi, da bi morali postaviti na prvo mesto med temi pridobitvami to, da so se naši narodi sami osvobodili izpod fašizma. Zmagati ne bi mogli sami, ko ne bi bilo svetovnega protifašističnega boja, toda dejstvo je, da so se naši narodi edini med malimi evropskimi narodi v sklopu protifašističnega boja v drugi svetovni

vojni osvobodili z lastnimi silami in premagali močne zavojevalce, kakršnih še ni bilo v zgodovini človeštva in ki so hoteli podjarmiti ves svet.

Kakor je nekoč rekel Vladimir Bakarić, so naši narodi v svojem osvobodilnem boju v drugi svetovni vojni, ki je imela tudi socialistično vizijo, pokazali, da so minili časi, ko so se lahko drugi poigravali z usodo malih narodov. Tu, na obrobju Evrope, so verjetno prvi v naši dobi izpričali, da lahko mali narodi sami odločajo o svoji usodi, kajti zmage drugih narodov v narodnoosvobodilnih bojih, osvobajanje izpod kolonialnega jarma itd. so sledili šele kasneje. Tako ima naš narodnoosvobodilni boj veljavnost precedensa, zaradi katerega so si naši narodi, združeni v socialistični Jugoslaviji, pridobivali ugled v povojnem času in so se lahko uprli tudi Stalinu ter do danes vodili neodvisno državno politiko.

Z narodnoosvobodilnim bojem so torej naši narodi ustvarili pogoje za odločanje o svojem razvoju, postavili so se na lastne noge. Zaradi tega naša revolucija že v drugi svetovni vojni ni dopustila, da bi postala žrtev delitve interesnih sfer. Kljub sklepom z Jalte ni bilo mogoče izvajati politike interesnih sfer, da bi Jugoslavijo razdelili fifty-fifty med Zahodom in Vzhodom oziroma med Sovjetsko zvezo in zahodnim kapitalizmom, ker je bila naša revolucija že močna in samostojna in ji ni mogel nihče nadeti jarma interesnih sfer.

To pa se je potem logično nadaljevalo med povojnim razvojem, ko je Tito v Ljubljani, bojujoč se za priključitev slovenskih in hrvatskih krajev na zahodni strani države Jugoslaviji, izgovoril slovito misel, da nismo drobiž za poravnavanje tujih računov in da tujega nočemo, svojega pa ne damo.

To bi lahko danes izrazili s tezo, da se meje SFRJ ne bodo spreminjale, da ne bo nikomur uspelo brez vojne spreminiti naših mej. To je treba poudariti tudi zaradi aktualnih dogodkov na Kosovu.

Sodelujemo pa z vsemi po načelih neodvisnosti in enakopravnosti.

Ta pridobitev narodnoosvobodilnega boja, s katero smo se postavili na lastne noge, je do danes izpričevala svojo življenjsko moč, zato nas ni pogoltnil ne en ne drug vojaško-politični blok in se to tudi ne bo posrečilo ne enemu ne drugemu brez morebitnega svetovnega požara. Tedaj pa se narodi borijo, kakor vedo in znajo, za svoj obstoj.

Mislim, da to pridobitev narodnoosvobodilnega boja, to, kar je bilo v njem spočeto kot vertikala samostojnosti in neodvisnosti, v sedanjosti premalo poudarjamo. To pa potrebujemo tudi za navdih.

Narodnoosvobodilni boj se je navdihoval ob idealih socialne pravičnosti in enakosti, idealih, da vsakdo živi od svojega dela, da ne bo buržoazije in drugih družbenih skupin, ki bodo živele od iz-

koriščenja tujega dela, da ne bo lastnikov proizvajalnih sredstev, ki bodo najemali tujo delovno silo, da ves stari svet — kakor ga je označil v pesmi Nazor: »sile i nepravde kojem je narod suditi stao« — odhaja z zgodovinskega prizorišča. Narodnoosvobodilni boj je pomenil velik prodor globokih socialnih aspiracij ljudskih množic, ki so desetletja in tisočletja zivitarile v eksistencialni bedi, lačne, bose in gole. Z vsem tistim, kar je bilo njegova vsakdanja morala, kar je izžarevalo njegovo vsakdanje življenje, je ta boj pomenil uveljavljanje socialne pravičnosti, enakosti, skromnosti, življenja od lastnega dela itd. Tudi to je njegova velika pridobitev.

Če si ogledamo našo sodobnost iz tega zornega kota, moramo priznati, da smo na novjših stopnjah našega družbenega razvoja dopustili nekatere naplavine, ki resno ogrožajo ideje socialne pravičnosti. Družba še ne temelji na uresničevanju načela, da vsakdo živi od svojega dela; ohranile so se zgodovinsko podedovane razlike med ljudmi v gmotnem in duhovnem bogastvu. Te razlike ne temeljijo na lastništvu nad velikimi proizvajalnimi sredstvi, ker pri nas ni zasebnih lastnikov velikih proizvajalnih sredstev. Imamo pa dosti takšnega, kar je na meji proizvajalnih sredstev v zasebni lastnini, ki se ne kapitalizirajo, in tistih, ki se kapitalizirajo. In razen proizvajalcev v tovarniških dvoranah, katerih delo je res očitno merljivo, vsi drugi ne živimo po načelu vsakomur po njegovem delu, temveč glede na to, kakšne položaje v družbeni hierarhiji upravljanja in ugleda si pridobimo, glede na to, katere naslove in poklice smo si pridobili. Pisarniško delo je še vedno privilegirano v primeri s tovarniškim. Zato si lahko drzno reči, da je naš družbeni razvoj do neke mere izneveril pričakovanja glede na ideje socialne pravičnosti in enakosti iz narodnoosvobodilnega boja.

HIŠA BREZ PODNEJEMNIKOV

Ena izmed največjih pridobitev, ki jo po pravici najpogosteje omenjamo, je bratstvo in enotnost. Privedla je do tega, da danes vsi naši narodi in narodnosti živijo v naši skupni socialistični hiši, v hiši Federativne socialistične republike Jugoslavije, in da ni več nekdanje delitve na glavne in stranske narode, na narode in narodne manjšine, ki bi bile zaradi same besede »manjšina« podnajemniki. To pridobitev smo, kljub vsem naplavinam v medsebojnih odnosih v nekaterih obdobjih povojnega razvoja, nenehno uveljavljali in bogatili ves čas našega razvoja od narodnoosvobodilnega boja pa do danes.

Naši narodi so v tej svoji zgodovinski vzajemnosti, ki se je rodila v narodnoosvobodilnem boju, globoko doživljali dejstvo, da ne morejo obstajati brez medsebojne povezanosti, brez opiranja enih na druge. In tega dejstva se globoko zavdajo tudi danes.

V tem smislu skušamo v našem socialističnem razvoju nenehno iskati rešitve tudi, ko nastopajo težave zaradi razmerja med posebnim in skupnim. Vsak narod in vsaka narodnost v naši državi se hoče docela razviti in uveljaviti v tej naši skupnosti. Kakor je pisal Edvard Kardelj, naši narodi niso nekaj posebnega v sodobnem svetu. Tudi oni težijo k vsemu tistemu, k čemur težijo narodi vsega sveta, se pravi k uveljavljanju svoje individualnosti, optimalnemu razvoju svojih materialnih in duhovnih sil, iskanju sebe vrednega

mesta, ki ne bi bilo anonimno in provincialno v mednarodni skupnosti, vendar z zgodovinskim posredovanjem svoje socialistične federativne skupnosti.

Naša revolucija je prav z narodnoosvobodilnim bojem, s pripravljanjem tega boja in udejanjenjem njegovih pridobitev po zmagi ne le omogočila nacionalno samoopredelitev, temveč je tudi v dobršni meri razvila nacionalne individualnosti makedonskega, črnogorskega in muslimanskega naroda, ki so bile popolnoma zanikane v nerazvitem kapitalizmu stare Jugoslavije. Prav tako pa je tudi uveljavila pravico do enakopravnega kulturnega in socialnega razvoja vseh naših narodnosti (v skladu z izročilom so povsod po svetu, pa tudi pri nas še pred dvema desetletjema narodnosti imenovali narodne manjšine). Narodnoosvobodilni boj je obračunal samo z eno narodno manjšino: to je bila nemška narodna manjšina, ki se je morala izseliti zaradi skoraj stoočnega sodelovanja s fašizmom v drugi svetovni vojni.

Pogosto se misli, da je vse, kar je politično zagotovil narodnoosvobodilni boj na področju bratstva in enotnosti, že samo po sebi zajamčeno. Ne, to je tudi nenehno ogroženo. Danes ne moremo utemeljevati odnosov med našimi narodi in narodnostmi na popolnoma enakih vseh kot včeraj, in sicer zaradi dosti večje razvitosti proizvodnih sil ter večjih duhovnih in materialnih potreb vseh naših narodov in narodnosti, ker so tudi v njihovi razredno-socialni strukturi in v družbeni zavesti nastopile velike spremembe, na katere je treba nenehno odgovarjati v političnem sistemu in s ponovnim definiranjem odnosov med narodi in narodnostmi v skladu s potrebami optimalnega gospodarskega in kulturnega razvoja vseh. To, kar je bilo utemeljeno z narodnoosvobodilnim bojem, pa ostaja trajna pridobitev: da so vsi enaki, da ni delitve na glavne in postranske, da obstaja zgodovinska vzajemnost, da se naši narodi ne morejo razvijati ločeno drug od drugega ne drug proti drugemu. Stavari ni v tem, da nastajajo problemi med našimi narodi in narodnostmi, saj nujno nastajajo. Lenin je že zdavnaj pisal, da bodo vsa nasprotja med narodi izginila šele, ko bodo izginile država, poklicna armada in meje, ko bodo odpravljena vsa razredna nasprotja med ljudmi. Na to pa bo treba še čakati. Takšni ali drugačni posebni interesi narodov so lahko različni, gre pa za mehanizem njihovega socialističnega usklajevanja, odkritega obravnavanja in reševanja. Če ne skrbimo nenehno za mednarodne odnose, nam sile preteklosti skačejo v hrbet in izbruhnejo nacionalizmi, ki lahko zastupijo tudi nove generacije, rojene šele potem, ko je bila izstreljena zadnja krogla v drugi svetovni vojni. Ta privlačna moč nacionalizma je kot sila mračnjastva in preteklosti pri nas najmočnejša, najbolj sugestivna in grozi tudi prihajajočim generacijam.

Narodnoosvobodilni boj je pomenil zamenjavo razredov pri upravljanju družbe. Namesto nerazvite buržoazije je stopil na zgodovinsko prizorišče delavski razred. V strukturi prebivalstva niti ni bil močnejše zastopan. Ko se je začel narodnoosvobodilni boj, so industrijski delavci tvorili približno sedem odstotkov prebivalstva Jugoslavije. Toda ideologija delavskega razreda je prežela narodnoosvobodilni boj in vodilno jedro partizanskega gibanja je bilo v rokah delavcev. Tudi sam Josip Broz Tito je bil kovinar.

Za prispevek k narodnoosvobodilnemu boju je bilo 1370 ljudi proglašanih za narodne heroje, od tega jih je bilo 260 kovinarjev. Tudi to nam nekaj pove. Da niti ne omenjamo, koliko je bilo kmetov.

Delavski razred je prav med narodnoosvobodilnim bojem postal vodilni družbeni razred in to je v naši družbi tudi ostal. Po svoji fizični moči pa je bilo v ospredju kmetstvo, ki je bilo ne le sorodstveno povezano z delavskim razredom, temveč je oblikovalo tudi revolucionarno zaveznitvo, ker je iskalo svojo življenjsko perspektivo, se hotelo izviti iz popolne paverizacije na drobni posesti stare Jugoslavije, ki kot dežela, v kateri je vladal napol kolonialni kapitalizem, ni mogla razvijati proizvodnih sil, kratko malo ni mogla ustvariti zadostnega presežka dela za pospešeno industrializacijo in urbanizacijo; šele zmaga socialistične revolucije je ustvarila tudi materialne in duhovne predpostavke za pospešeno industrializacijo in urbanizacijo.

RAZNI SREDNI SLOJI

Delavci in kmetje torej prevzemajo vodenje družbe, buržoazija kot politični razred pa je zgodovinsko pokopana. Njene fizične ostanke v času po vojni lahko zanemarimo, ne moremo pa zanemariti njene duhovne dediščine, ki še danes tako ali drugače uklepa zavest vseh nas. Sicer pa ne gre samo za duhovno in zgodovinsko dediščino domače, nerazvite buržoazije, temveč tudi svetovne buržoazije, ki še v veliki meri vlada svetu. Prav v skladu s to pridobitvijo narodnoosvobodilnega boja je bilo vedno ena izmed rdečih niti našega razvoja iskanje rešitev, da bi delavci in kmetje v resnici vodili družbo in da jih ne bi odrinila ne morebiti od mrtvih vstala buržoazija v klasičnem pomenu, temveč razni srednji sloji in vse, kar deluje v začetnem obdobju socializma, ki je po proizvodnih odnosih bližje kapitalizmu kot zgodovinsko oddaljenemu komunizmu prihodnosti, kot birokracija, tehnokracija, kulturokracija. Zelo pereča je namreč nevarnost, da bi se ti srednji sloji utrdili na krmilu družbe, da bi jo vodili namesto delavcev in z njimi povezanih kmetov. Morda je smisel socialističnega samoupravljanja in vsega, kar smo delali po narodnoosvobodilnem boju do danes, prav v tem, da se ne bi utrdila uzurpacija oblasti po tehnokraciji, birokraciji in srednjih slojih in da družbeni razvoj ne bi potekal tako, da bi se delavci in kmetje preobražali v srednje sloje, temveč da bi se vsi preobražali v delavce na zvezi delavec — delovni človek, da bi se vsakdo, ki dela, povezoval z delavcem v materialni proizvodnji z menjavo dela, v kateri se ne bo več jemalo delavcu njegovo presežno delo ne z državne silo ne s stihijskim delovanjem tržišča. Ves smisel našega družbenega razvoja, ki je bil v narodnoosvobodilnem boju utemeljen z zvezo med delavci in kmeti, pa je v tem, da bi v zgodovinsko danih okoliščinah odpravili razredne strukture družbe tako, da bi vsakdo postal delovni človek, delovni človek pa bi se, če ni delavec, po gnotnem in družbenem položaju in tudi glede dosegljivosti duhovne kulture vedno bolj izenačeval z delavcem (in ne nasprotno).

V povojnem razdobju so bile seveda tudi na tem področju negativnosti v naši politiki. Število kmetov se je s sedemdesetih odstotkov prebivalstva zmanjšalo

(Nadaljevanje na 4. strani)

MIHA KLINAR

Partizani

*Krstile
so nas hoste
s svojimi imeni:
Bori, Hrasti,
Gabri, Bresti,
Srnađi, Jastrebi
Sokoli ...
Kot da rodilo
nas je drevje
ali v svojih gnezdih
izglele ptice,
kljubujemo
viharu.*

*Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet ...
Strmin v lepake brez besed
in v srcu gnev in v srcu strah.
Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet ...
Strmin kot drugi nem in bled,
otožen, brez moči in plah.*

*Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet ...*

*Morda vsi pridemo na red,
pod streli umremo ob cestah.
Deset v Domžalah, pet v Lescah
in na Koroški Beli pet.*

*Mošnje, Lancovo, Golčaj
smrti v oktobru je izbrala
in s krvjo je v svoj seznam
talcev trideset vpisala.*

*Kdo jim sveče bo prižigal?
Kdo tolažil bo nesrečne?
Njihova imena večna
bodo, kot so zvezde večne.*

*Niso to samo besede,
kamen bel za nad grobove?
Njim, ki te dni postrelili
so očete in sinove,
bolečin ne bodo stihili
tvoje pesmi potešili.*

*Tam pod gradom Kamnom v Dragi
zraslo je pokopališče:
tam pod gradom Kamnom v Dragi
travniki je postal morišče.*

*Tam pod gradom Kamnom v Dragi
smrti streljala je novembra.
Tam pod gradom Kamnom v Dragi
smrti morila je decembra.*

*Kroniko krvavo pišem,
kot srce mi ukazuje.*

*DNEVE ČRNE S STIHI RIŠEM,
A PRIJATELJ MOJ S PASTELI.*

*Ljudstvo v grozi se vprašuje:
Bomo čas ta preživel?*

MIHA KLINAR iz zbirke
na MRTVI STRAŽI

na dvajset odstotkov, bili pa so družbeno zanemarjeni, do neke mere pozabljeni in odrinjeni v ozadje, kar se nam maščuje tudi s tem, da imamo vedno več neobdelane zemlje in moramo hrano uvažati, namesto da bi jo izvažali.

Omenil sem 260 kovinarjev narodnih herojev. Če danes pogledate, kdo vodi naše delovne organizacije ali kdo je v oblastvenih organih, v skupščinah, vidite, da so to brez izjeme tako imenovani šolani ljudje. Postalo je nekakšna družbena dogma, da je voditelj lahko samo tisti, ki ima visoke naslove in diplome. Glejte, če se ne motim, zdaj v Zagrebu med predsedniki skupščin in izvršnih odborov dvanajstih občin samo eden ni pravnik ali ekonomist. In še več: obstaja mnenje, da tudi izmed »šolanih« lahko vodijo samo pravniki, ekonomisti in politologi, le včasih zaide na vodilno dolžnost kakšen inženir. Je mar treba pripominjati, da vodilne funkcije v družbi, zlasti v samoupravljanju, niso vezane same po sebi na šolsko diplomu in da diploma še ne jamči za sposobnost. Ko so prišle množično šolane nove generacije, so obtoževale tedanje voditelje — med katerimi so bili mnogi, ki so bili partizani in delavci in so postali direktorji — da niso več sposobni upravljati in razvijati proizvajalnih sil, da jih je čas povozil in da bi se morali posloviti. Pa so prišli na vodilne položaje ljudje, oboroženi z vsemi mogočimi naslovi, vedno pogosteje imajo doktorate in magistrije, a vodijo delovne organizacije slabše kot ti delavci. To je nekaj nerazumljivega. V našem gospodarstvu imamo zdaj na primer 120.000 ekonomistov z višjo ali visoko šolo, a zdi se, da več kot jih je, slabše gre gospodarstvu. A da se ne bi pretirano oddaljil. Hotel sem opozoriti na naplavine, ki tako ali drugače ogrožajo tudi omenjeno pridobitev narodnoosvobodilnega boja, čeprav je nenehno naša vodnica.

Ena izmed pridobitev narodnoosvobodilnega boja, ki je lahko velik vir navdiha tudi za našo sodobnost, je pridobitev idejnega centralizma in akcijske decentralizacije. Tudi na sedanji stopnji našega družbenega razvoja po načelih združenega dela, vsebovanih v novi Ustavi in Zakonu o združenem delu, je treba o tem vsak dan razmišljati. Razhajanje med priseganjem na iste ideje in prakso samo pa povzroča hude glavobole in skoraj ogroža naš družbeni razvoj. Idejni centralizem pomeni to, čemur običajno pravimo enotnost mišljenja. Tito je med narodnoosvobodilnim bojem s svojim Vrhovnim štabom križaril od Srbije in Črne gore do meje med Bosno in Hercegovino ter Hrvatsko in nazaj. Seveda tedaj ni bilo državne oblasti z uradniki, zapori in aparati nasilja. Delovala je morala revolucionarnih partizanskih enot: če si se prostovoljno pridružil enoti, tedaj sprejemaš njeno disciplino, vstevši tveganje, da boš ustreljen po sklepu revolucionarnega vojaškega sodišča. Nihče pa te ni na silo gнал v enoto. Šlo je torej za prostovoljnost, pa tudi za revolucionarno disciplino. Po drugi plati je sile narodnoosvobodilnega gibanja, v vsaki vasi, v vsakem mestu, v vsakem kotičku Jugoslavije, prežemala monolitna idejna enotnost. Vedelo se je za tisto bistveno, kar se hoče, ne glede na to, da zveze niso delovale in da o kakšnem dejanskem centralizmu v tistem pomenu, kakor razumemo v mirnodobnih razmerah državni centralizem, ni moglo biti niti govora. Narodnoosvobodilni boj je bil, lahko bi rekli, sinteza idejnega vo-

Jesenice prve dni po osvoboditvi

denja iz enega središča, iz Komunistične partije in njenega vrha, in spontane ustvarjalne revolucionarne akcije v družbi. Trocki je svoj čas pisal, da je pariška komuna propadla zaradi tega, ker nima osrednjega vodstva. Naš narodnoosvobodilni boj je imel osrednje vodstvo, vendar to vodstvo ni ukazovalo, temveč je vse temeljilo na idejni enotnosti, enotnosti mišljenja, enotnosti revolucionarne vizije, sočasno pa je obstajala popolna akcijska decentralizacija.

PLURALIZEM SKUPINSKOLASTNIŠKIH INTERESOV

To danes pri nas ne gre. Imamo enotne parole v vsej državi, dejanska enotnost mišljenja pa ne obstaja glede mnogih zelo občutljivih točk v družbenem razvoju. Ker imamo široko decentralizacijo, ki je sama na sebi zelo zaželena pridobitev dosedanjega razvoja socialističnega samoupravljanja, pa parcialni interesi pogosto spodkopavajo in ogrožajo skupne interese. Edvard Kardelj je izdelal teorijo o pluralizmu samoupravnih socialističnih interesov. Za njihovo usklajevanje se moramo boriti v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja. Dejansko pa imamo zdaj pluralizem skupinskih interesov, ki se odsevajo v socialno in nacionalno, teritorialno in funkcionalno obleko. Zaradi tega je ne le ogrožena idejna enotnost, temveč tudi lahko pride v družbenem razvoju do strašnih potresov zaradi tega, ker vsakdo vleče na svojo stran. Glede tega bi bilo dobrodošlo navdihovanje ob narodnoosvobodilnem boju.

V narodnoosvobodilnem boju je vse potekalo »od spodaj«. Tako se je tudi samoupravljanje pravzaprav rodilo v narodnoosvobodilnem boju. To moramo že enkrat doumeti. Samoupravljanje se ni rodilo v glavah Tita, Kardelja, Kidriča in nekaterih drugih voditeljih v petdesetih letih, potem ko nas je Stalin stisnil za vrat, temveč je bilo to pristna linija socialistične revolucije že od izbruha splošne ljudske vstaje 1941. leta. V narodnoosvobodilnem boju je prišla do izraza moč ljudskih množic, o kateri je na primer Edvard Kardelj pisal že v užiški Borbi 1941. leta, ko je snoval politiko oblikovanja narodnoosvobodilnih odborov.

Tedaj je pisal o moči ljudskih množic, ki bo prek narodnoosvobodilnih odborov prišla do besede. Leta 1945 pa je takoj napisal članek o izkušnjah našega narodnoosvobodilnega boja in je ugotavljal prav to, da je prišla do izraza moč ljudskih množic in da na mora to rabiti za kažipot, da nobena država ali poseben sloj ne more nadomestiti moči ljudstva. To je bila linija samoupravljanja, ki ga je rodil in uveljavil narodnoosvobodilni boj. Tudi mi lahko iz našega povojnega razvoja izluščimo nauk, da je družba zahajala v večje ali manjše krize vedno, kadar množice niso bile dejansko mobilne, ko so bile omrtvičene, ko so vse te naše »strukture«, naši manipulativni mehanizmi in hipertrofija sestankov odrinili v stran njihovo živo akcijo in živo besedo. Tudi to se nam je dogajalo in danes je to nemara naš glavni družbeni problem, saj v tem trenutku nismo na ravni pridobitev narodnoosvobodilnega boja. Če z množicami govorimo po otroško, in to počnemo na veliko, toliko da se nam ne zaleti od vsega tega čebljanja, je to ne le afektiranto, temveč opozarja tudi na to, da so pahnjene v položaj objekta. Za nas je danes, ko toliko govorimo o delegatskem sistemu, o tem, zakaj si ni pridobil življenjske moči, zakaj nima dovolj stika s tako imenovano bazo, zakaj smo hiperorganizirani »zgoraj«, v bazi pa neorganizirani, vse tisto, kar se je dogajalo na tem področju v narodnoosvobodilnem boju, ko je moč ljudskih množic res prišla do izraza, velik nauk.

Ko iščemo odgovore na ta vprašanja, je namreč prav, da se spomnimo narodnoosvobodilnega boja in tistega, kar se je dogajalo kot njegovo nadaljevanje tudi v obdobju tako imenovanega revolucionarnega etatizma, ko se državi pri nas ni posrečilo »zajahati« ljudstva in ko smo se odločili za samoupravljanje zaradi tega, ker smo hoteli ohraniti to pristno linijo revolucije, in ne zaradi tega, ker sta si samoupravljanje izmislila dva ali trije ljudje, da bi se naša razvojna pot po Stalinovem napadu razlikovala od sovjetske. Pri nas se dobijo celo knjige tistih ljudi, ki mislijo o sebi, da so naši najpametnejši filozofi in sociologi, knjige, ki temeljijo na tezi, da je bilo samoupravljanje »izmišljeno« in »vpeljano« po spopadu z informbirojem. Zakaj pa je potem prišlo do tega spopada?

Torej je za nas še zlasti danes odločilno, da množice ne ostanejo ob strani, da ne statirajo, da ne čutijo, da nekako niso v igri.

Osnovna organizacija združenega dela ima 25 do 30 normativnih aktov. Vsi se izglasujejo na zborih delovnih ljudi. Vendar pa se človek ne zivi v to, dokler niso prizadete njegove osebne koristi. Potem pa pravi: saj mi še vedeli nismo, kaj smo sprejeli, to ni pravično, je napak itd.

Stanje postaja paradoksalno: vedno več je samoupravljanja, vedno več samoupravnih pravic, človek pa je vedno bolj nemočen pred papirjem in institucijami! Gre pa, če tako rečem, za napako v komunikacijah, papirnata je nadomestila delansko človeško. To ni tako nepomembna napaka. Ponavljam: to je glavna napaka v našem današnjem družbenem razvoju.

Vidite, zdaj vsi omenjamo Kosovo. A tudi mi v Hrvatski smo imeli dogodke 1971., ki niso bili dosti bolj nedolžni, le da na srečo niso bili tako krvavi, lahko pa bi bili. Na Kosovu se je Partija precej hitro povečala. Svoj čas je bil namreč velik problem, ker v Partiji ni bilo dovolj Albancev; pred kakšnimi sedmimi, osmimi leti je bil njen član vsak osemindvajseti Albanc v naši državi. S sprejemanjem v Partijo na Kosovu so, kot se zdi, poleg drugega skušali tudi popravljati nacionalno strukturo. In tako je Partija narasla na 90.000 članov. Šlo je pravzaprav za politiko včlanjevanja v Partijo. Pokazalo pa se je, da tolikšno število še ni dokaz o moči Zveze komunistov. Ko so izbruhnilo sovražne demonstracije, komunisti niso takoj stopili v nasprotno akcijo iz oči v oči s sovražnikom, čeprav jih je bilo mnogo, temveč so bili presenečeni, nepripravljeni. To pa bi se lahko jutri zgodilo tudi pri nas na Hrvatskem in drugo pod Jugoslaviji.

Ne smemo se torej slepiti s formalno včlanjenostjo. Vzemimo za primer mladino: 750.000 članov Zveze komunistov je danes mlajših od sedemindvajset let. Vsi pa nekako čutimo, da so zvečine statisti in se sestavljajo le bolj okrasno partijsko vojsko.

Narodnoosvobodilni boj je potekal na podlagi samooskrbe. Njegova gospodarska politika je bila: opirati se na to, kar sam ustvariš. Tudi to gospodarstvo narodnoosvobodilnega boja, ki je v bistvu temeljilo na neodvisnosti od drugih — sovražniku so jemali, kar je bilo mogoče — je zelo poučno tudi danes za nas. Naš gospodarski razvoj od osvoboditve dalje smo vedno bolj odpirali svetovnemu tržišču, kar je prav in nujno, kajti zaprtost je katastrofalna. Naše gospodarstvo bi lahko bilo zaprto samo, če bi obstajal pri nas režim, kakršen je danes v Albaniji. Potemtakem se moramo vključevati v svetovno gospodarstvo, toda dejstvo, da uvažamo mnoge stvari, ki jih ne bi bilo treba, in da imamo mnoge stvari doma, a jih vseeno primanjkuje, priča o naši nesposobnosti, da bi ustrezno uporabljali še eno veliko pridobitev narodnoosvobodilnega boja. Glejte, šele zdaj armada in tudi »civilni« dejavniki odpirajo planinske farme in se s tem vračajo k samooskrbi. Naša družba potrebuje racionalno politiko samooskrbovanja, vendar ne tako, da bi se izolirali od svetovnega tržišča in se izmikali mednarodnim kriterijem produktivnosti, temveč da ne bi dajali tujini pretirane količine našega presežnega dela in izgubljali v svetovni menjavi proizvodov velikega dela

lastnega družbenega proizvoda, zaradi česar se moramo reševati z jemanjem kreditov, ki jih odplačujemo z velikimi obrestmi. In tako imamo takšno gospodarsko stanje, kakršno imamo. Torej lahko vidimo tudi v tem gospodarstvu samooskrbovanja in zalog pridobitev narodnoosvobodilnega boja.

LJUDSTVO VODA, ARMADA RIBA

Vse tisto, po čemer je nardonoosvobodilni boj pomenil uresničenje Marxove ideje o oboroženem ljudstvu in splošni ljudski obrambi, smo aktualizirali tam nekje v času po vdoru vojsk varšavskega pakta v Čehoslovaško 1968. Tedaj smo se zganili in odtlej si prizadevamo uresničiti zasnovano oboroženega ljudstva in splošne ljudske obrambe. Naša armada je lahko močna in je močna. Lahko je maksimalno moralno trdna in je trdna. Lahko je dobro oborožena in je razmeroma dobro oborožena. Toda če se pri morebitnem napadu dosti močnejšega zunanjega sovražnika ne bi opirala na oboroženo ljudstvo, ki vsak hip stopi v akcijo, bi bila vseeno premagana. Mao Ce-tung je, ko je še vodil partizanski boj proti Kuomintangu dal odlično definicijo, da je ljudstvo voda, armada pa riba. Če se armada giblje med ljudstvom kot riba v vodi, sta tako ljudstvo kot armada nepremagljiva. Tudi mi smo v zadnjih desetih letih zelo dosti storili za pripravljeno splošne ljudske obrambe. Toda tudi nedavni dogodki na Kosovu so pokazali, da je to spet močnejše na papirju in v teoriji kot v stvarnosti. Če pogledamo, kako je delovala teritorialna obramba, vidimo, da je v bistvu odpovedala. To pomeni, da je tudi na tem področju treba še dosti delati, pri tem pa se lahko navdihujemo pri narodnoosvobodilnem boju.

Omenil bi še eno pridobitev. Narodnoosvobodilni boj sam na sebi je pomenil uveljavljanje dejanskih človeških avtoritet po tistem slovitom Njegoševem reku: v trpljenju spoznaš junaka. Ta boj je tudi dejansko uveljavil realne človeške avtoritete ne glede na čine, naslove, hierarhijo itd. V boju ni mogla vladati povprečnost, danes pa jo hudo občutimo. Ljudje, ki so si v takšnih razmerah pridobili ugled med ljudstvom, ga niso nikdar izgubili, čeprav so nekateri izmed njih kasneje tudi zašli na kriva pota. Vsi vemo tudi za nekatere narodne heroje, ki so med povojnim razvojem zašli v spor z našo politiko in so bili zato izključeni iz Partije ter so odsli, kakor bi rekli nogometaši, v ofsajd. Toda njihov ugled med ljudstvom, ki so si ga pridobili v narodnoosvobodilnem boju, živi dalje z nekakšno skorajda mistično silo. In prav je, da je tako.

Tudi v zvezi s tem se moramo vprašati, kako bi tudi v današnjih razmerah dejansko uveljavili avtoriteto dela, sposobnosti, morale, znanja, in ne avtoritete naslova, hierarhije, povzpetniškega potrošniškega prestiža, avtoritete, ki se opira na razne papirnatne bergle, in ne na človeške kvalitete. Kako bi lahko tudi danes rastle človeški velikani, ljudje iz enega kosa?

Zdaj skušamo uveljavljati načela kolektivnega vodenja in kolektivnega odločanja, a tudi to korenini v narodnoosvobodilnem boju. Ta boj je izpeljal idejo kolektivnega odločanja in kolektivnega vodenja, in lahko bi rekli, da se v našem političnem sistemu nekoliko vračamo

oziroma se skušamo vračati tudi k tej pridobitvi, vsaj na normativni ravni. Tudi danes gre vedno bolj za to, da bi se v delovnem in življenjskem okolju oblikovale in uveljavljale osebnosti, ki ne bodo vsiljene avtoritete, temveč si bodo avtoriteto pridobile in izoblikovale s tem, kar so, s tem, kar nosijo v sebi, kar kažejo, s čimer se uveljavljajo v svojem delovnem in družbenem okolju.

Zakaj omenjam to? Zdi se mi, da vsi občutimo, da pri nas vedno bolj prevladuje povprečnost, ki se lahko dobro skriva tudi za kolektivnim odločanjem. Zaradi tega nam vedno bolj grozi naraščajoča neodgovornost v družbi.

Med pridobitvami narodnoosvobodilnega boja, ki so lahkot velik vir navdiha tudi za našo sodobnost, bi omenil tudi širino in globino kulturne ustvarjalnosti ter povezanost ustvarjalne inteligence z ljudstvom.

Narodnoosvobodilni boj je bil svojevrstna kulturna revolucija. V njem so najširši sloji ljudstva spreminjali svoja stoletna in tisočletna pojmovanja, silno je razvnel pritajene socialne in nacionalne aspiracije, oblikoval nove vizije življenja. Pokazal je ustvarjalno moč ljudskih množic za oblikovanje novih življenjskih vsebin in vnašanje sprememb v vsakdanje življenje, ki so popolnoma razdejale kolesnice starega patriarhalnega življenja na vasi in v mestih, moč vplivanja na *res publica*, o katerih prej niso mogli niti misliti, in ustvarjanja nove gospodarske in politične resničnosti. Nove ideje, aspiracije, vizije so se uveljavile med množicami in postale materialna sila, ki ni bila odločilna samo za politično zmago narodnoosvobodilnega boja, temveč tudi za vso pot našega družbenega razvoja od osvoboditve do danes; ta moč idej, temelječih v resnično plebejski revoluciji, ne bo obleдела ne jutri ne pojutrišnjem in ne bo izgubila svoje spodbujajoče moči. Konec koncev je doživljala v dneh narodnoosvobodilnega boja razcvet tudi kulturna ustvarjalnost v običajnem pomenu. O tem pričajo tudi ohranjeni in zbrani podatki o partizanskih šolah in tečajih, tečajih za nepismene, časnikih, knjigah, pesmih, gledaliških družinah, igrah, skečih, humorističnih čtivih, plakatih in parolah, bojnih sporočilih (skeči so se, na primer, končavali s sporočilom: ni več vrnitve na staro!). Popolnoma se je spreminjal smisel in način življenja in v tem je bil osvobodilno-kulturni pomen narodnoosvobodilnega boja. Kultura ni bila okrasna, ker tudi ni mogla biti, in ne institucionalizirana, zaprta v slonokoščene stolpe, prepuščena skrbi elit, trofejna, togo razdeljena na institucije in poklicne obrate, ki jo podarjajo ljudstvu.

V jugoslovanski socialistični revoluciji, zlasti v njenem pripravljalnem in oboroženem obdobju, je prišla do izraza povezanost ustvarjalne inteligence z ljudstvom, morda bolj kakor v katerikoli revoluciji v našem času. Vse, kar je bilo v vrstah naše, tedaj ne preveč številne inteligence zares ustvarjalno, kar je v sebi nosilo resnično ustvarjalno senzibilnost in moč, se je tako ali drugače pridružilo revoluciji in sodelovalo v narodnoosvobodilnem boju. Ni bilo sopotnik, temveč se je dejavno angažiralo brez izjeme. In morda je bila prav v Hrvatski med vsemi našimi deželami, kraji in narodi ta opredeljenost kulturnih ustvarjalcev za stvar revolucije najmočnejša, o čemer pričata tudi konferenca kulturnih delavcev na Hvaru in kongres v Topuskem.

(Nadaljevanje na 6. strani)

Trajalo bi predolgo, če bi analizirali, kaj se je dogajalo od narodnoosvobodilnega boja dalje s kulturno ustvarjalnostjo in našo inteligenco. Dopustite mi, da se omejim na eno pripombo: stvari so se v marsičem razvijale tudi retrogradno. To pa ni samo izkušnja naše revolucije. Ko se odigra tisti odločilni revolucionarni obračun, ko se z jurišem na nebo zruši stari svet v krvi in ognju, revolucionarji mislijo, da se je nebo razblinilo in da je pot za ureditve vseh njihovih sanj odprta, obsijana od sonca, brez meglic v daljavi. Sile restavracije pa — tako pričajo izkušnje vseh revolucij — po neki globoki logiki družbenozgodovinskih gibanj ponovno pridejo do besede. Staro nam skoči v hrbet, pa tudi nam samim razjeda duha in misel in nas zapleta v svoje mreže. Zdi se mi, da se je marsikaj takega dogajalo tudi pri nas, zlasti kar zadeva kulturo in vlogo inteligence...

SODNIKI ČISTIH ROK

Rekel bi tudi to, da se je danes pri nas čezmerno razmnožila neodgovorna, a razmeroma pomalomeščanska, samozvana inteligenca, ki je grabežljiva in pripravljena gledati na družbo samo skozi prizmo sinekur, ki ji jih kratijo ali ne, ki ji jih je uspelo pridobiti ali ne, skozi prizmo naslovov, ki si jih je prisvojila ali ne, in nagrad in priznanj, ki so ji bila podeljena ali ne. Vse, kar se dogaja v družbi, in tudi smer njegovega razvoja ocenjuje po tem, koliko jo upoštevajo in crkljajo, koliko se priznava njena svoboda ustvarjalnosti, kakor da ne bi imeli pravice do svobode ustvarjalnosti vsi ljudje, kakor da ta svoboda ne bi bila tudi vsakdanja potreba delavca v materialni proizvodnji in pogoj, da bi se nehal reproducirati, kakor je pisal Marx, kot bedno, suženjsko in zaničevano bitje: koliko se priznava izjemnost kulture in umetnosti kot »sektorja«, kot oaza za izbrance in izvoljence, ki jim menda ni dano dovolj možnosti, da bi prosvetljevali in osrečevali človeške množice, brezoblično ljudstvo.

Ta in takšna naša inteligenca — ne govorim o tistem delu, ki se je resnično poistovetil in zliil z delavskim razredom — je polna žolča, uporablja doneče besede v maniri tipičnega malomeščanskega kvazirevolucionarnega radikalizma, pravzaprav napim kritičnega, temveč kritizerskega duha.

Tudi naš šolski sistem, takšen, kakršen je, je prispeval k temu, da so se pomnožili sloji pozerske, povzpetniške, drobnotlastniške — tudi če razglašajo komunistične parole — malo produktivne, neustvarjalne inteligence.

Po popisu prebivalstva se milijon ljudi in več uvršča v skupino »strokovnjakov in umetnikov«, ker je, se vam ne zdi? vendarle preveč v primeri s tremi milijoni industrijskih delavcev. Sloji inteligence so se torej namnožili, toda velik del jih ni več »znotraj« revolucije, ampak zunaj, kakor je bil med narodnoosvobodilnim bojem znotraj njih ustvarjalni del inteligence, temveč zavzemajo položaj opazovalca, sodnika ki si umije roke nad stvarmi, ki v družbi ne grejo, kakor bi bilo treba. Zato ker ta pozerska inteligenca ni bila postavljena na piedestal, ki ji po tradiciji pripada, krivi birokracijo kot takšno, »politike«, partizane, ki še niso zapustili pozicij upravljalcev, sama pa je nadvse nenasična, prisivaja si položaje

v raznih hierarhijah in telesih odločanja, komisijah, žirijah, svetih, v razvejanem kulturnokratskem mehanizmu. Ima svoje monopole, hlina pa, da ni za nič odgovorna, da menda ne more priti do besede.

Pridobitve narodnoosvobodilnega boja so trajni temelj našega sistema vrednot, vir socialistične vzgoje. Mi jih moramo izročiti mladim rodovom, moramo jim jih razlagati in doseči, da bi občutili, kaj pomeni, če se jih držimo v sodobnosti. Po pravici moremo in moramo težiti k temu, da bi tudi današnjost ocenjevali iz zornega kota teh pridobitev, ne da bi se čas vrnil nazaj in ne da bi nove generacije silili živeti življenje starejših in ponavljati njihovo življenjsko pot — kar ni le nemogoče, temveč je tudi globoko reakcionarno — temveč da bi se kritično soočili s tistim, kar je danes naplavina v našem socialističnem razvoju, kar danes ogroža temeljno usmeritev družbe, temelječo v narodnoosvobodilnem boju.

Tri četrtine Jugoslovanov niso osebno izkusile in se ne spominjajo narodnoosvobodilnega boja. Rodili so se kasneje ali pa so bili še majhni otroci, ki se lahko še kaj spomnijo. Človek, ki ima danes enainpetdeset let, jih je imel 1941 deset. Recimo, da ima neko temeljno izkušnjo, ki ni otroški spomin. Kar polovica jugoslovanskega prebivalstva in še več ni doživela niti 1948 niti tistega časa revnega socializma v prvih povojnih letih. Zanje je vse to pripovedovanje drugih, nauk starejših, odhajajočih generacij. In ko so se zdaj razburkali duhovi v zvezi s Stepincem, ker vrh katoliške cerkve pri nas hoče, da bi ga papež razglasil za svetnika (papež pa ima verjetno boljše kandidate za svetnike!), je neki študent, zdi se mi, da v Ninu, objavil pismo: »Dajte, povejte nam kaj o tem Stepincu, prvokrat slišim zanj!« Kako narediti, da bi mladi rodovi zvedeli, kar morajo vedeti in znati, ne da bi bilo to dolgočasna moralistična zgodba v domači hiši, kjer se ponavadi odigrava tudi boj med očeti in sinovi v turgénjevskem smislu. Kako narediti, da bi družba z vsem svojim življenjem, če hočete, izžarevala tudi odlesk vsega tistega, kar je naša revolucionarna tradicija.

Naj takoj pristavim: ni dovolj kopiciti proslave, manifestacije in odkrivati spomenike. Grozi nevarnost, da bi bila mladina ravnodušna do tega — tudi če hodi na proslave in obiskuje spomenike. Pomembno je priznavanje tistega, kar je naša nedavna zgodovina, tistega, kar nam je dalo vertikalno, in tistega, kar se dogaja danes na področju revolucionarnega delovanja, v katerem mora mladina sodelovati in biti subjekt.

Naša mladina danes, kakor tudi mladina povsod in v vseh časih, namreč išče svojo identiteto v življenjskih razmerah, ki niso življenjske razmere prejšnjih generacij.

Glejte, 1968. leta so bili nekakšni študentski nemiri v Beogradu, v manjšem obsegu pa tudi v Zagrebu, Ljubljani in Sarajevu. Člani taktarne generacije študentov, seveda ne vsi, so bili prežeti s tem kakor z nekakšnim svojim etosom. Zdaj so to v glavnem ljudje, stari od dvaintrideset do šestintrideset ali osemindeset let. Zasedli so položaje v sredstvih obveščanja, v založbah, na univerzah in v ustanovah. In zdaj kar mrgoli njihovega pisanja, po katerem bi se zdelo, kakor da se v našem povojnem razvoju ni zgodilo nič pomembnega, razen njihovega osemindesetega. In to sporočilo prenašajo tudi mladim, kar je videti tudi po člankih v nekaterih študentskih in mladinskih

listih (na primer v zagrebškem Studentskem listu). Prav 1968 pa se ni zgodilo nič pomembnega: otroci naših dobrih socialističnih ljudi, predvsem oni, so začutili neko praznino, začutili so, da študij ni pravi in da nimajo niti možnosti za svojo odgovornost. In začeli so vpiti proti svojim očetom: dol z rdečo buržoazijo! Ti očetje pa redijo nekatere izmed njih vse do danes. To so okoliščine, iz katerih se, če hočete, poraja lažna revolucionarna zavest. In kadar delajo primerjave, tedaj to svoje osemindeseteto na tihem ali pa izrecno postavljajo proti osemindesetemu, petdesetemu in enainštridesetemu letu. Kako bi se šele obnašali, če bi se kaj zgodilo? Ponavljam pa, da se na srečo ni nič zgodilo, kajti lahko bi bili povzročili zmešnjavo, ki ne bi prispevala k nadaljnji demokratizaciji v smeri socialističnega samoupravljanja.

Tudi pri tej generaciji je šlo za iskanje identitete, v družbi pa so bile in ostale številne razpoke; dejstvo je, da mladina ne more zlahka zadovoljiti svojih naravnih teženj in se izkazati, se uveljaviti in priti na svoje ter tisto, kar nosi v sebi, skušati tudi človeško udejaniti.

Enainsemdesetega leta je v Studentskem centru po Titovem govoru v Karadordevu, čemu bi to prikrivali? nekaj tisoč mladih prepevalo himno Lepa naša. Mislili so, da je peti Lepo našo problem. Peli pa so jo udeleženci prvega, drugega in tretjega zasedanja ZAVNOH. Odkod ta razpoka? Kakor da bi jim bil Tito prepovedal prepevati Lepo našo. Zakaj se je porodil tak občutek? Vsaj devetdeset odstotkov teh mladih ljudi ni bilo nacionalistov in tudi zdaj niso nacionalisti. Veste, je pa dosti ljudi, ki jih ponese tok, in kdor ima pobudo, jih povleče za sabo. Gre za to, kdo ima pobudo v določenem trenutku.

Zdaj na Kosovu in v Makedoniji razpravljajo o zastavi in simbolih, ki jih bo uporabljala albanska narodnost. Tito pa je med narodnoosvobodilnim bojem iz Vrhovnega štaba sporočil, naj albanski (šiptarski) partizani nosijo svojo nacionalno zastavo, vendar naj ji dodajo še petrokrako zvezdo. In so jo dali in ni bilo nobenih problemov. Sledila pa je birokratska politika po 1946. letu: ko se je, na primer, Srb na vasi ženil, je zajahal konja in izobesil zastavo, ki je bila zanj hkrati nacionalna in državna. Albanec, ki je storil enako z zastavo, pod katero se je boril v narodnoosvobodilnem boju, pa je bil vse do 1966. leta sumljiv. Problem pa je res v tem, ker je ta zastava medtem postala popolnoma enaka državni zastavi Ljudske republike Albanije in lahko to zlorablja nacionalistični elementi.

OČETJE IN OTROCI

Zakaj omenjam te podrobnosti? Nekje je kratek stik v delu z mladimi generacijami in v ustvarjanju možnosti za njihovo sodelovanje pri družbenem odločanju, za njihovo odgovornost, zlasti v luči dejstva, da vedno večji odstotek mladine predolgo ostaja samo v šolskih klopih, ločen od sveta dela in od problemov lastnega vzdrževanja; poleg tega ne nosi odgovornosti za družino, za družbo in družbeni razvoj. Vedno več se jih odloča tudi za podiplomski študij in tudi za postdoktorsko izpopolnjevanje, zlasti tisti iz velikih mest.

Ta primerjava vloge mladine med narodnoosvobodilnim bojem in danes ne govori nam v prid.

Osebnost sem zaskrbljen zaradi outsiderskega položaja mladine v naši družbi, zaradi realnih življenjskih pozicij, na katerih nima odgovornosti zase in za družbeni razvoj. Generacije staršev se skoraj patološko žrtvujejo, da vzdržujejo svoje otroke tudi do tridesetega in celo do petintridesetega leta starosti, otroci pa vedno bolj kritizirajo in neredko so tudi objestni; nimajo zadovoljive delovne morale, imajo pa vedno bolj uporniško zavest. To pomeni, da je bilo v družbeni politiki do mladine mnogo napak in da so še.

Da me ne bi napak razumeli: prepričan sem, da je velika večina današnjih generacij mladine socialistično opredeljena in da bi ravnala po tisti Balaševičevi pesmi Računajte na nas (čeprav je v tej pesmi tudi nekaj demagoškega, kajti problem je v tem, da mladina poje računajte na nas, pri sebi pa si nemara popeva: naredite čim več za nas, namesto da bi sama naredila več zase!).

Med mladino je razširjena zajedavska mentaliteta. Nemalo mladih pričakuje, da jim bo vse ponudeno na krožniku. Da mladinska organizacija ne dela, je menda vedno krivo kakšno njeno vodstvo ali občinska konferenca. A zakaj naj bi bil kriv vsakdo drug, le ti mladinci, ki pripadajo neki mladinski organizaciji, ne? Med mladimi opažamo neko protislovno zavest: terjajo pravico subjekta, sami pa se postavljajo v položaj objekta. In to zbuja zaskrbljenost.

Vloga mladine v narodnoosvobodilnem boju je prav v luči teh pojavov več kot pučna. Pogosto se spominjamo Titovih besed s prvega kongresa USAOJ v Bihacu 1942. leta, da sestavljajo petinsemde-set odstotkov borcev narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov ljudje, mlajši od dvajsetih let. Videti je, da je bila mladina, ko je bilo treba rušiti staro družbo in se točli z orožjem v prvih vrstah, zelo sposobna, v mirnodobnem razvoju pa v marsičem zdrkne v outsiderski položaj.

Ko gre za vpliv narodnoosvobodilnega boja na mladino na eni strani in kontrarevolucije na drugi strani, ne smemo izgubiti izpred oči dejstva, da se del mladih — kolikšen, ne vemo zanesljivo — lahko intimno, v svoji zavesti, s svojo usmeritvijo, poveže tudi z zgodovinskimi težnjami, ki so bile med narodnoosvobodilnim bojem ali po njem politično poražene, z nacionalističnimi, klerikalnimi, stalinističnimi silami itd. Tudi danes se protirevolucionarne in malomeščanske sile, kolikor jih je še v naši družbi, borijo za mladino. Pa tudi svetovni tokovi prinesejo marsikaj. Naša organiziranost, subtilnost, sposobnost organiziranih socialističnih sil za subtilno delovanje pa je pogosto vprašljiva. Učenje zgodovine, filmska in literarna pričevanja ter spomeniki so potrebni, niso pa dovolj. Bistveno je, da naše vzgojno delovanje temelji na, da tako rečem, obračanju k problemom sodobnosti, vendar v povezanosti s preteklostjo tako, da se ohranja revolucionarna kontinuiteta.

Kako biti danes revolucionar, kako danes delovati v duhu tistega, kar je revolucija med narodnoosvobodilnim bojem še zlasti razvila? To je glavno vprašanje. Delati tako in tako, in ne drugače.

Z eno besedo, nismo se vrgli v široko in ustrežno bitko za sistem vrednot v znamenju narodnoosvobodilnega boja. Še nekaj je pomembno: kadar govorimo mladim generacijam o narodnoosvobodilnem boju, o tistem, kar je bilo pred njim in po njem, pogosto izhajamo iz predpostavke, da so vsi dedje in očetje sodelovali v na-

Jesenice prve dni po osvoboditvi

rodnoosvobodilnem boju. Res pa je, da jih večina ni sodelovala, kljub temu da je ZZB NOV še danes milijonska organizacija. Samo četnikov Draže Mihailovića je bilo nekaj časa približno 300.000. Tudi domobrancev, ki so, kakor tudi del četnikov, sicer res prehajali k partizanom ali pa so jim vsaj dajali strelivo, partizani pa so jim slekli uniforme, kadar so jih ujeli, je bilo približno toliko. Ustašev je bilo kakšnih 90.000. Bilo pa je še dosti balistov, belogardistov in drugih kvislinskih sil. Ko danes razlagamo narodnoosvobodilni boj, pogosto pozabimo opozoriti na pravo naravo razrednih nasprotij, ki se po neki globlji logiki še danes reproducirajo tu pa tam. Še vedno nimamo nobene solidne sociološke študije, na primer, o ustaštvu ali o četništvu. Imamo nekaj zgodovinsko pisanih del. V Srbiji sta izšli dve knjigi o četništvu, prevedena je bila knjiga predvojnega emigranta Joze Tomaševića, ki je proučeval mednarodne arhive o četnikih, itd. Ideologija četnikov, ustašev, balistov itd. pa po naravi stvari ne more izginiti še tisti hip, ko izginejo njihove organizirane formacije. Sicer pa je bila šele 1956. leta likvidirana zadnja skupina četnikov, ki se je skrivala. V razlagi kompleksne podo-be narodnoosvobodilnega boja torej manjka tudi ustrezna razlaga kontrarevolucionarnih sil, ki so se mu postavljale po robu. Ustaše, četnike in druge namreč omenjamo sao na stereotipen način: da so bili nagnusni zločinci. To so brez dvoma bili, vendar ni dovolj, če rečemo samo to. Nasploh pri vzgoji otrok in mladine ne dosežemo prav dosti, če narodnoosvobodilni boj zvedemo na strip in na vestern. Ni dovolj samo reči, da je bil ta in ta zločinec, treba je razložiti razredno-socialno ozadje nacionalističnih in protirevolucionarnih gibanj. Četniki in ustaši so bili zvečine vaški reveži, ki so dobili uniformo in orožje. Druga stvar pa je bila, kdo jih je vodil.

Če torej ponovim: nove generacije ne žive od zaslug starejših. Bistveno je, da same spoznajo, kaj naj delajo, da bi nadaljevale kontinuiteto revolucije danes tako, da bi se ustvarjalno uveljavljale, se potrjevale z delom. Osvoboditi državo tehnološkega suženjstva, v katerem danes ječimo, bi bila velika naloga revolucije današnjih dni; seveda bi morali pri tem ohraniti socializem odprtega tipa. Nove generacije bodo nadaljevale revolucionarno delo, če ne bodo videle svoje perspektive in perspektive naše družbe v razcvetu političnih svoboščin, v katerih ozadju vladajo sile kapitala, kakor na Zahodu, pa tudi ne v ovekovečenju partije in države, kakor se dogaja na socialističnem Vzhodu, temveč če se bodo navdihovale ob tem, kar je napisal Edvard Kardelj pred smrtjo: da človeku ne more dati sreče ne država, ne partija, temveč si jo lahko ustvari samo sam, če odloča o pogojih svojega dela in življenja.

Boj proti raznim naplavinam na poti našega socialističnega razvoja, proti vsemu temu mulju, ki se useda na matico revolucije danes, proti privatizaciji in pomalomeščanju življenja na mnogih področjih, proti naraščajočemu parazitizmu vedno večjega dela mladih generacij, boj proti prevladi povprečnosti in za premagovanje krize odgovornosti in socialistične morale itd. — vse to je sodobni revolucionarni boj, ki se lahko nenehno navdihuje ob pomenu narodnoosvobodilnega boja, njegovih pridobitvah in izročilih. Trdno sem prepričan, da bomo morali preživeti katarzo na poti vrnitve k izvornim vrednotam naše revolucije.

IVAN JAN

OB 40-LETNICI PRVIH SLOVENSКИH BRIGAD

*Hej, brigade, hitite,
razpodite, zatrite
požigalce slovenskih domov!
Hej mšašince, zagodi,
naj odmeva povsodi
naš pozdrav iz svobodnih gozdov!*

*Dokler tu so brigade,
kdo zemljo nam ukrade?
Na Slovenskem smo mi gospodar!*

Du, na Slovenskem smo mi gospodar...

Gospodar zato, ker je osvobodilni boj na svoji veliki poti iz čet, bataljonov in odredov rodil tudi brigade in za njimi divizije. Te naše prve brigade so nastale prav v času največjih naporov in napadov okupatorjev, ki so hoteli s pomočjo izdajalcev uničiti mlado udarno pest slovenskega ljudstva. Nastajale so enote, ki niso bile več vezane na odrejeno ozemlje. To se je pokazalo prav v času velike italijanske ofenzive poleti 1942. Še več: kljub silni premoči okupatorske vojske, je tem prvim regularnim enotam uspevalo prehajati celo v protinapade ter s spretnim manevriranjem udarjati na sovražnika, kjerkoli bi se pojavil. Odpadla je potreba obrambe osvobojenega ozemlja za vsako ceno. Zato je prišlo do ustanavljanja takih udarnih enot, kakršne so bile partizanske brigade.

Edvard Kardelj je o tem obdobju dejal:

»... Posebno važna karakteristika naše narodnoosvobodilne vstaje je prav v tem, da je iz nje po eni strani rasla narodnoosvobodilna vojska kot revolucionarna oborožena sila ljudstva, na drugi strani pa narodnoosvobodilni odbori, kot organi resnično demokratične, nove, ljudske oblasti. Naša partija je videla med vso vojno prav v narodnoosvobodilni vojski in narodnoosvobodilnih odborih dve največji pridobitvi narodnoosvobodilne vstaje. Ti pridobitvi sta konec koncev eno in isto: ljudska oblast in njena oborožena sila oziroma oborožena sila ljudstva, brez katere bi ljudstvo ne moglo biti na oblasti.«

Zato upravičeno trdimo, da je te enote rodil boj, boj, ki vse bolj postaja legenda in z njim legendarno vse tisto, kar je z njim v zvezi. V času te pomembne obletnice moramo spet opozoriti, da ne smemo nikoli pozabiti dejstva, da je bila naša nastajajoča vojska tista, ki je ljudsko oblast ne le čuvala, temveč jo je usposabljal povsod tam, kamor je prišla... Zato ni čudno, da okoli nastajanja te naše vojske nastajajo legende, ki pa nimajo izvora v sanjah in neupravičenih upih, temveč izvirajo iz predanosti, junaštva in vrlin borcev, ki so v naši zgodovini napravili prelomnico, kakršne Slovenci ne poznamo. Zato ni čudno, če so si naše brigade jemale imena po naših največjih ljudeh, ki nišo bila samo suha imena, temveč so borcem vlivale tudi duha teh osebnosti. Postala so simbol, zastava in ponos. Te enote so imele imena po revo-

lucionarju Tonetu Tomšiču, po uporniku Matiji Gubcu, po velikem Ivanu Cankarju, po heroju Ljubi Šercerju.

Kdo je bil **Tone Tomšič**, po katerem je dobila ime prva slovenska udarna in še proletarska brigada?

To je bil eden največjih sinov svojega ljudstva, ki ga je revolucija postavila v prvo vrsto svojih borcev. Bil je človek, ki je dan pred nasilno smrtjo brez drhtenja roke zapisal: »... tovariši partizani! Naš duh vas spremlja vsepovsod, v vseh naših bojih smo z vami, z vami trpimo, z vami bijemo boj s sovražnikom in še naši grobovi vas bodo podpirali v velikem boju, kjer ga bijete in ki se ne more končati drugače kakor s popolno zmago!«

Kdo izmed nas ne ve za ime **Matije Gubca**, tribuna kmečkih uporov? Po njem je dobila ime druga slovenska brigada.

Ime velikega književnika in socialista **Ivana Cankarja** si je nadela naslednja brigada.

Po heroju **Ljubi Šercerju**, znamenitem partizanskem komandantu, ki je padel že decembra 1941, je dobila ime četrta partizanska brigada.

Naslednji dve brigadi sta se rodili na Primorskem: brigada upornega **Ivana Gradnika** in brigada ljudskega pesnika **Simona Gregorčiča**.

Sredi julija 1943 je sredi **Gorenjske** zrastle brigada velikega sina **Franceta Prešerna**, v avgustu na Štajerskem **brigada Slavka Slandra**, prvega sekretarja pokrajinskega komiteja za Štajersko, ki je podlegel že v prvih dneh vstaje leta 1941. In prav tako velika so postala imena tistih, ki so brigade sestavljali, jih vodili in se v njih borili...

Še in še bi bilo treba naštevati imena brigad, vendar se bomo na kratko zadržali

li samo pri prvih štirih. Tu je potrebno opozorilo. Že dolga desetletja smo namreč vajeni, da govorimo in pišemo, kot da so bile v Sloveniji (poleg odredov) v 1942. letu ustanovljene le štiri brigade. Toda to je bilo le formalno. Dejansko jih je bilo pet. Pravzaprav imamo kar dve prvi slovenski narodnoosvobodilni partizanski brigadi. Vsem znana je Tomšičeva, a še pred njo smo imeli še eno brigado, ki pa se je kmalu preimenovala v drugo grupo odredov. Odtod tudi izhaja napačno opisovanje nastanka prve slovenske partizanske brigade. Zato je tu potrebno navesti, da je med ustanovitvijo prve slovenske partizanske brigade in Tomšičeve udarne brigade (ki jo štejejo kot prvo) skoraj poldrug mesec razmaka. Kajti prvo slovensko brigado so iz drugega slovenskega partizanskega bataljona, ki so mu poveljevali **Franc Rozman-Stane**, **Dušan Kveder-Tomaž** in **Peter Stante-Skala** samoiniciativno in v duhu časa te razmer ustanovili na Kremenjku že 5. aprila 1942. Imela je tri bataljone in bila v tistem času največja partizanska enota na Slovenskem, saj je štela čez 300 borcev-prostovoljcev.

Pomembno je, da je bila **dejansko to tretja narodnoosvobodilna brigada v Jugoslaviji** in to ustanovljena samoiniciativno. Naša prva in hkrati proletarska brigada je bila ustanovljena 22. decembra 1941 v Rudem (po tem datumu slavimo dan JLA), druga proletarska brigada pa 1. marca 1942 v Vzhodni Bosni (Čajnice). Torej je bila ustanovljena v zgodnjem času rasti narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Poleg tega je bil to čas začetka osvobajanj prvih slovenskih ozemelj v ljubljanski pokrajini, medtem ko je bila Tomšičeva brigada ustanovljena ob koncu prvega osvobojenega ozemlja in hkrati v začetku velike sovražnikove ofenzive na skoraj vsem slovenskem ozemlju.

Vendar je bila zaradi raznih okoliščin prva slovenska brigada že čez nekaj tednov preimenovana v drugo grupo odredov. Nam in javnosti je znana predvsem pod tem imenom in s tem imenom je poleti 1942 prišla tudi na Gorenjsko.

In tako za prvo slovensko partizansko brigado štejejo udarno in proletarsko brigado **Toneta Tomšiča**.

Že davno je znano, da nastanek prve proletarske brigade, kot potem ostalih,

Jesenice danes

ni bil slučaj, temveč rezultat temeljite analize in izkušnje v času, ko je »Evropa jela pod najtežjim jarmom fašistične soldateske. Prva brigada se je porajala v dneh prve velike sovražne ofenzive na osvobojeno ozemlje Srbije in Črne gore. Tudi prva slovenska brigada je bila ustanovljena v začetku velike ofenzive sredi julija 1942, o kateri Edvard Kardelj pravi med drugim: »... Šlo je ... za sovražnikov načrt, partizanstvo v Sloveniji popolnoma uničiti. Prav zato je na italijanski strani sodelovalo skoraj vseh šest divizij (čez 70.000 vojakov), na nemški strani pa okoli 20 do 25 tisoč novih vojakov (nekaj manj — op. I. J.), plus domači aparat ... Jasno je, da so se vrgli na Slovenijo s toliko silo zaradi tega, ker imajo tukajšnje akcije zaradi neposredne sosesčine zelo velik vpliv na Avstrijo in Italijo.«

S 1. brigado oz. 2. grupo odredov ter s Tomšičevo brigado je slovenski narod prvič v zgodovini dobil lastno redno vojsko, pod lastnim vodstvom, z razčiščenimi načrti in taktiko. Do tedaj je bil to najveličastnejši, najzlahatnejši sad slovenskega osvobodilnega gibanja.

Sicer je bila Tomšičeva brigada ustanovljena 16. julija 1942, vendar je nastala že prej v ognju in krvi komaj mesec dni po smrti Toneta Tomšiča, organizacijskega sekretarja Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije. Kar je zadostovalo leta 1941, je naslednje leto, v naslednji fazi boja začelo postajati preozko, kajti okupator je proti partizanom začel nastopati z velikimi enotami. Tako je nastal »prvi slovenski partizanski udarni bataljon Toneta Tomšiča«. To je bila premična, trdna vojaška enota izbranih borcev, ki so postali temelj novim brigadam. O tem nastajanju pravi narodni heroj Daki takole:

»... To je bilo po bitki na Topli rebri. Ko smo si vas dobro ogledali, videli pobite mule in vse ostalo, smo se počasi spustili proti Smuki, kamor smo prišli okoli poldneva. Kuharji so nam že pripravili kosilo. Bili smo izmučeni, da smo od velikega napora kar popadali po tleh. Tu smo se počutili varne, saj smo Italijane pošteno pognali. Pogovarjali smo se, da je bila borba sicer težka, da pa sedaj lahko počivamo, ker so Italijani to, kar so prišli iskat, že dobili. Hrano je pripeljal kuhar iz bataljona s kamionom. A ta se ni več imenoval Tomšičev bataljon, temveč je bila

to že Tomšičeva brigada... Ta je štela tedaj 300 ljudi, tako da smo zvečer po tem boju imeli že dva bataljona s po 150 ljudmi in svojim štabom brigade.«

Naj pri tem ne gre v pozabo, da so v to brigado sprejemali samo tiste, ki so poznali le dolžnost. Borci te legendarne brigade so ob vstopu vanjo dobili le po dve bombi: eno ofenzivno, eno defenzivno. Puške je nosila le polovica fantov. Zato so skoraj neoboroženi Tomšičevci odhajali v boje tako rekoč goloroki. A kmalu so se oborožili z okrvavljenimi sovražnikovimi puškami in mitraljezi! In Tomšičevci so odhajali iz boja v boj tako, da so bili le redkokdaj po nekaj dni brez bojev.

Moštvo se je v številnih bojih: Drušče, Kompolje, Hinje, Planina, Jelenov žleb, Ravne, Bizovik, Dobrunje, Polje, Ljubljanski blok, Polica in še v tolikih drugih temeljito prekalilo. Napadali so, kot bi se tega dolga leta učili v najboljših vojašnicah. Tudi nenadni napadi nesorazmerno večjih sovražnikovih sil brigade niso spravljali iz ravnotežja. Takšen primer se je pripetil brigadi 21. januarja 1943 v Biču in Zagorici, kjer so Tomšičevci v celodnevem in zelo kravem boju temeljito potolkli mnogo močnejšo italijansko vojsko, ki je hotela brigado obkoliti in potem uničiti. Kljub visokemu snegu in divjemu bombardiranju italijanskega topništva iz Šentvida in Stične, so bili Tomšičevci tisti, ki so Italijanc končno na večer obkolili, jih kakšnih sto uničili, ostale pa pognali v beg. V teh bojih je padel komisar Suljo, ki je upravičeno slovel za enega najbolj priljubljenih junakov brigade. Padel je tudi vodnik Taufer, delavec iz Rudnika pri Ljubljani.

Iz časa IV. sovražnikove ofenzive na glavnino naše vojske bodo ostale nepozabne borbe Tomšičeve brigade v Zdečini, Draganiču in drugod po Hrvaškem. Iz teh bojev je izšla bogato oborožena, saj si je samo v Draganiču priborila sto pušk. Pridobitev orožja pa je bil najočitnejši dokaz uspešnega izhoda bitk.

Še in še bi morali naštevati, a bi bilo prebledo, kajti še tako skrbno orisani boji ne bi mogli povedati tega, kar se je dogajalo v srcih Tomšičevcev, v srcih vseh, ki so poznali le dolžnost.

Brigada Matija Gubca je nastala sredi velike italijanske ofenzive 4. septembra

1942, povelje o tem pa je glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske izdalo že 26. avgusta. Toda kdo bi si polnil glavo z datumi. Vedeti je treba le, da je tudi ta brigada nastala v najhujših dneh naših preizkušenj...

Brigada se je zbrala v gozdu na Trebelnem, a še istega popoldneva je doživela ognjeni krst: Na Blečjem vrhu se je udarila z belogardisti, okrog Trebelnega pa z Italijani...

Toda pojdimo raje z njo nad belogardistično postojanko Ajdovec, ki jo je Gubčeva skupno z enotami Tomšičeve napadla 12. decembra 1942. Napad na tako utrjeno gnezdo, kot je bil Ajdovec, kjer je bilo 70 mož, že sam po sebi predstavlja veliko delo. Le take enote, kot so bile brigade, so se mogle lotevati česa takega.

Tedanji načelnik glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske, narodni heroj Milovan Šaranovič, je o bojih za Ajdovec v svoj dnevnik zapisal:

»... Belogardistična posadka v Ajdovcu je bila v prostorih prosvetnega doma in šole. Poleg tega so imeli zavarovanje tudi v cerkvenem stolpu in na primernih krajih okoli vasi. Vso okolico je posadka strahovala predrzno in brezobzirno...

12. decembra v mraku so odšle naše enote proti postojanki... Ob 23. uri so naše patrolje naletele na sovražne straže, ki so začele streljati. Toda naše, za napad pripravljene enote, so začele streljati šele tedaj, ko so sovražne straže začele bežati v svoje utrdbe. V tem je začelo pokati iz vseh utrd in tudi iz zvonika. Medtem je tretji bataljon Gubčeve okrog sovražnika že napravil obroč. Tedaj smo pozvali belogardiste, naj se vdajo, zagotavljajoč jim, da se jim ne bo zgodilo nič hudega. A to je bilo zaman, pozivali smo jih dolgo, a brez uspeha. Belogardisti nam sploh niso odgovorili. Tolkli so iz zvonika in tako se naši niso mogli približati prosvetnemu domu. Ker tistih v zvoniku nikakor nismo mogli prisiliti k vdaji, smo zvonik zažgali. Zaradi tega je zgorela potem tudi cerkev. Ko so naši hoteli mimo župnišča in šole, so jih od tam močno obstreljevali in jih zasipali z bombami. Zaradi tega pritiska našim ni uspelo, da bi to skupino uničili in tudi nekaj ranjenih smo imeli.

Nenadoma pa so v hitrem naskoku vdrl v te zgradbe in jih zažgali. Tako so sovražnika, ki se ni hotel na noben način vdati, končno tam le uničili. Po likvidaciji teh majhnih oporišč je bilo težišče bojev prenešeno na prosvetni dom. Naši so belogardiste obstreljevali neprestano in močno. Takrat so se naše posamezne udarne skupine približale prav do zgradb in z miniranjem in požigom nekolikokrat hotele prisiliti sovražnika k predaji. Ta pa se je trdovratno upiral. Nastopili so bombaši. Boj je divjal vso noč.

Šele ob zori so naši bombaši uspeli zažgati prosvetni dom. Ker pa se belogardisti, ki so neutrudno spuščali v zrak rdeče rakete in klicali na pomoč Italijane in belogardiste, ki pa jih ni bilo od nikoder, niso hoteli odzvati našim klicem na predajo, smo jim sporočili, da jim pošljamo izgnanega štajerskega župnika Pavliča, ki se bo z njimi razgovarjal. Čeprav smo mi tačas prenehali streljati in od napadenih belogardistov zahtevali, naj na župnika ne streljajo, so oni prav tedaj močno vžgali. Župnik je bil ranjen. Ko pa je zgradba že skoraj zgorela, so belogardisti skušali izvršiti preboj skozi naše vrste, drugi pa so se spustili v pritličje, da bi se tolkli naprej od tam. Naši so bežeče ustavili in

ker se niso hoteli vdati, tudi potokli. Tiste pa, ki so se še vedno upirali, smo uničili v zagrizenem boju v postojanki.

Ajdovec je bil uničen, padlo je okoli 50 belogardistov, ostale smo ujeli. Nekateri smo po zaslišanju spustili domov. Dobili smo okrog 80 pušk, precej municije in ostale vojaške opreme, veliko orožja in opreme pa je zgorelo. Imeli smo dva mrtva in nekaj ranjenih. Borci so pokazali veliko hrabrost, požrtvovalnost, borbenost in vztrajnost, voditelji pa s sposobnost in spretnost v vodenju svojih enot...»

Poročilo je kratko, pisano z vojaškimi besedami, a kaj vse se skriva v tem, bi bilo težko povedati tudi v daljšem in podrobnejšem zapisu...

In Gubci so šli naprej, naprej brez počitka: že drugi dan so se spoprijeli s 500 Italijani in 150 belogardisti, komaj dober teden za tem so se lotili utrjenega Žužemberka... in potem Dob — fašistov grob... Vse to samo v decembru.

Brigada Ivana Cankarja, ki je že zdavnaj napisal, ... »da si bo narod pisal sodbo sam«, je bila ustanovljena tretja v vrsti prvih štirih brigad in prav v enakih okoliščinah kot Gubčeva. Bataljoni Cankarjeve so se zaradi bojev prvič sešli šele 18. septembra 1942 na Vočjaku, ustanovna proslava pa je bila nekaj dni kasneje — 23. septembra 1942 na Lapinjah nad spodnjim Logom na Kočevskem. Tudi to brigado, skovano skozi napore in boje, odlikuje posnemanja vredna solidarnost in povezanost. Naj nam pri oživiljanju enega samega boja pomaga Cankarjev kronist.

»Tiste mrzle januarske dni 1943 smo imeli dolg pohod. V začetku meseca smo napadli belogardistične postojanke v Temeniški dolini, potem smo se premaknili na Kočevsko, v tiste zapuščene, nekdanje bogate vasi pod Rogom. Tretji bataljon je imel prasko z Italijani v Brezju. Pozno zvečer tega dne — 23. januarja — je Cankarjeva vzela spet pot pod noge.

Naš tihi sen se je izpolnjeval: vzpenjali smo se na Semič in prišli smo v našo obljubljeno Belo krajino... Veselili smo se te dežele, kot da se bližamo domu... A tam je minilo praznično-veselo, kot bi utrnul luč. Zato je bilo zelo težko — in ko smo se bližali Kolpi, je bilo že jasno, kam gremo. Na Hrvaško. Nedaleč pred nami je šla v isto smer 2000 mož močna fašistična kolona. Šlo je za četrto sovražnikovo ofenzivo in še bolj smo pohiteli na pomoč hrvaškim enotam, s katerimi se ne bomo srečali prvič. Tudi Tomšičevci in Gubčevci so imeli enake naloge. Bil je torej dobro pripravljen načrt...

Z deli fašistične kolone smo se spopadli zadnjega januarja. Nismo imeli lahkega posla. Treba je bilo najprej uničiti neko zidanico na vzpetini, kjer so se utrdili fašisti. Tja se je bilo težko splaziti. Italijani so se branili s težko bredo in minometalcem. Toda — javili so se trije bombaši, da bi fašiste skozi lino uničili z bombami. A niso in niso mogli uspjeti: fašisti so jih imeli neprestano na muhi. Znašli smo se drugače: pomagala je palica s snopom goreče slame na koncu. Zaleglo je: fašisti so iz zidanice prilezli z dvignjenimi rokami. A predati se niso mislili. Ucvrli so jo na vse strani, misleč, da jih bo tema varovala. Toda — zmotili so se. Orožje v zidanici je postalo naše. Posebno težko orožje nam je prišlo prav. Za tiste čase je bila težka bređa zelo pomemben plen.

Huje je bilo naslednji dan. Italijanska kolona se je ustavila po vivodinskih vaseh.

Že navsezgodaj sta dve četi pod poveljstvom komandanta bataljona Ilija Badovinca odšli na griček nad vasjo Sv. Križ, kjer so se vgnezdili Italijani. Tam je cerkviča s pokopališčem, kjer segajo grobovi še izven obzidja. Prejšnji dan zaplenjena bređa je dobila častno mesto v zvoniku, četi pa sta bili razporejeni za pokopališčnim obzidjem in za nagrobnimi kamni zunaj pokopališča.

Fašisti so verjetno kmalu spoznali, kaj so zagrešili, ker so nam prepustili griček. Hoteli so si ga prilastiti. In tako se je začelo. Z nasprotnega hriba so nas začeli obstreljevati s topovi, kar so dobro znali. Kmalu je bila zadeta tudi cerkev in v zrak so leteli nagrobnički in kamenje z zemljo. Ko se jim je zdelo, da je topništvo svoje že opravilo, so začeli jurišati. A dali smo jim dostojen odgovor. Odbili smo prvi napad. Toda za požrešno brežo nam je zmanjkalo municije, tudi zbrojevka je ni imela na pretek in tudi borci v puškah ne. Pri prihodnjem napadu — nismo dvomili, da bo do tega prišlo — bo z municijo kar se da treba varčevati.

Smodnikov smrad prvega napada se še ni prav polegel, ko je v zraku spet zavrsalo. Spet topovske granate. Streho na cerkvi je scefrazlo, kot staro kunjjo. Naša ambulanta, ki je bila v cerkvi, se je morala nemudoma izseliti. Drobec granate je ubil borca, ki je bil ranjen že pri prvem napadu. Sredi dopoldneva je topništvo utihnilo in po bregu so spet pritisnili fašisti. Na naših položajih pa je šlo od ust do ust:

»Niti en naboj ne sme v prazno!«

Fašisti so nemara dobili vtis, da nas na pokopališču ni več, ker smo jih v tišini spustili čisto blizu. Potem smo uskali: vsak je imel na muhi svojega.

Tudi zbrojevki je zmanjkalo municije, puškarji pa so bili srečni, če so imeli vsaj po pet nabojev. Namestnik komandanta Ciril je poslal po municijo k sosedom, vsak puškar pa je moral po en ali dva naboja oddati za zbrojevko. To je pomenilo, da nas čaka odločilni udarec. Ker so tudi Italijani mirovali, je bilo jasno, da se pripravljajo tudi oni.

Potem je topništvo začelo bruhati že tretjič. Granate so bolj kot preje deževale okoli nas in tudi na nas. Granata je odžagala drevo in njen drobec je odsekal borcu glavo. Čez nekaj hipov se je naš obglavljeni tovariš zgrudil ob drevesu.

Število naših ranjencev in padlih je hitro, prehitro raslo. Ob mislih na naslednji napad nam je bilo tesno.

Fašisti so že lezli iz svojih lukenj. Mi pa, kakor da nas ni. Če hočemo, da niti en strel ne bo šel zastoj, jih moramo spustiti še bliže. Zlepljeni s cevmi, smo jih opazovali, kako se lezli proti nam. Mar so uganili, kako trda nam gre z municijo?! Nekam brezskrbni so se nam zdeli, tako hitro so napredovali. Streljali pa so na gosto in si tako dajali poguma. Ni jim bilo mar, če zadenejo ali ne. Saj jim streliva ni manjkalo.

Zdaj bi že bil čas, da bi jih obsuli, če bi jih namreč s čim imeli. A ko smo res začeli streljati, se je zdelo, kot bi le sem in tja osamela straža ustrelila na trumo napadalcev. Vse skupaj je postajalo brezupno. Fašisti so vstajali, kakor da se bodo vsak hip v gručah vrgli na nas. Naši redki, toda dobro merjeni streli, so zadržali le še redkega.

Prav v zadnjem trenutku je prišla pomoč — v dveh majhnih partizanskih torbica. Dva kurirja sta se vrnila in ta dva sta pri hrvaški 13. brigadi dobila vsak nekaj municije. Tudi njim je ni preostajalo. Zbrojevka je dobila največji delež, ostalo je kar skopnelo. Toda bilo je dovolj.

Bolj kot vse drugo je fašiste presenetila naša nenadna, prav prešerna odločnost. Ko so imeli zmago že v žepu, je zgrmelo — in po pravici povedano, grmeti ni moglo prav dolgo. Njih pa že ni bilo več; kot spodrezani so padali, se mrtvi in ranjeni kotalili navzdol...

In potem ni minilo dolgo, ko so po napornih marših spet napadali doma: na Pleterje, pri Čatežu, na Smuki... in potem Jelenov žleb in še in še... Imena Ivana Cankarja nikoli niso umazali...

Zadnja med prvimi štirimi brigadami je bila 6. oktobra 1942, na Mokrcu ustanovljena brigada Ljuba Šercerja.

Že ob prihodu na zborno mesto sta se dve njeni četi nad vasjo Sekirišče spopadli z italijansko kolono. Pravi ognjeni krst pa je bil po premiku na Pokojišče, kjer jo je napadla skupina Italijanov in belogardistov. A ti so se po odločnih udarcih razbežali in pustili na bojišču precej mrtvih in kup vojaške opreme.

A zdaj pojdemo z njo in s Tomšičevo na Grahovo...

Jesenice danes

Jesenice danes

Ko je ljubljansko časopisje že pisalo, da narodnoosvobodilne vojske ni več in ko je general Rösener zagotavljal domobrancem, da je nemška ofenziva vso partizansko vojsko uničila in da o njihovih bivših brigadah ni ostalo niti imena več, tedaj sta se Tomšičeva in Šercerjeva udarna brigada v dolgih kolonah pomikali proti Grahovem v Loško dolino, kjer je bila domobrantska postojanka.

Bilo je ponoči med 22. in 23. novembrom 1943.

Noč je bila temna in deževalo je. Tomšičevci so se neopaženo približevali Grahovu v treh kolonah in vas obkolili. Brž ko so domobrantske straže slišale partizanske stopinje, so s straže pobegnile. Naši borci niso vedeli, kje se beli izdajalci skrivajo. Zato so se lovili od hiše do hiše in spraševali o sovražnikih. Šele Daki je zvedel, da se skrivajo po hišah sredi vasi.

Medtem ko so bili Tomšičevci že v vasi, so Šercerjevci z zasedami zavarovali smer proti Cerknici, kjer je bil v zasedi tudi protitankovski top, dalje smer Otok, kjer so porušili most, smer Velike Lašče, Sodražica in Begunje.

Prvi strel v tej temni noči je počil ob pol desetih. Začelo je grmeti. Domobranci so se skrili po hišah in streljali le v primeru, če se je kateri naših približal oknu. Borba je bila podobna pouličnim bojem, v katerih hrabrost posameznikov še posebno pride do izraza. Naši strelji so zadevali v živo in iz dveh zgradb so domobranci kmalu pobegnili. Tam smo našli minomet. V tem času se je po cesti iz Cerknice pripeljal z avtom komandant napadene posadke. To se mu je posrečilo, ker naša zaseda še ni prišla do ceste. A na vsak način je moral biti zagrizen človek, ki ni poznal dosti strahu.

Sredi noči je stopila v akcijo naša havbica. Dosegli smo svoje: po dveurni borbi so bili domobranci, razen iz ene, izrinjeni iz vseh hiš. Tam so se uredili in utrdili. Zdaj se je šele začel glavni boj. To je bil dvoboj in ha komaj dvajset metrov razdalje.

Zaradi odločnosti komandanta 14. divizije, ki je bila ustanovljena sredi julija, Mirka Bračiča, ki je osebno vodil ta napad, so borci boj nadaljevali. Medtem se je namreč že zdanilo in so obkoljeni izdajalci imeli zdaj vidne cilje. Tolkli so se žilavo in bili so prepričani, da jim bo vsaj podnevi prišla pomoč. In prav ko se je zdanilo, je proti nam zaropotal mitraljez tudi iz zvonika. Vrnili smo jim s topom, ki nas

ni izdal. Toda — iz zvonika je še vedno ropotalo. Zdaj so borci pritisnili na hišo. Iz enega dela so se preselili v njen drugi del, na drugo stran. Skupina naših borec se je v naskoku vrgla v to pritličje in pri tem uničila 20 domobrancev. V pritličju so našli tri mitraljeze in še dosti drugega, a boja še ni bilo konec. Domobranci so se umaknili na podstrešje in od tam skozi line metali bombe in mine. Tudi oni v cerkvi niso mirovali in pokalo je, da so ozračje neprestano pretresale eksplozije.

Potem nam je uspelo hišo zažgati. Domobranci so zlezli v dimnik. Razbili smo dimnik, domobranci so se zatekli spet v pritličje goreče hiše. V tej goreči razvalini so našli smrt najhujši izdajalci, ki so se bali priti pred naše sodišče.

Ostalo je še eno gnezdo: cerkev. Od tam so neprestano letele bombe in sikali rafali. Naši se zaletijo v to cerkveno trdnjavo, a sprejme jih peklenški ogenj in bombe. Odbiti! Tedaj smo sporočili kaplanu, ki je bil v bližini, da cerkev ni več cerkev, temveč trdnjava, ki je ne moremo uničiti drugače, kot z ognjem. Nekaj partizanov je potem kaplanu pomagalo iznašati iz cerkve razne dragocenosti — potem je cerkev med streljanjem in metanjem bomb iz zvonika zgorela.

V tem času je zaseda Šercerjevcev ob cesti proti Cerknici nastopila kar trikrat in pri tem zaplenila nekaj orožja ter pobila deset Nemcev, ki so hoteli v Grahovo.

Tako je napad na Grahovo zmanjšal sovražno vojsko za 64 mož, prinesel veliko količino orožja obema brigadama in dokazal, da nemška ofenziva ni uničila partizanstva in da je drznost in udarnost brigad celo narasla.

Brigada je uspešno operirala potem največ po Notranjskem in v začetku leta 1944 s 14. divizijo odšla na zgodovinsko pot proti Štajerski... noseč s seboj »duh Tomšiča, duh Šercerja, duh Bračiča«, kot je tako vzneseno napisal Kajuh.

Tako je rasla naša vstaja, se razrašala in dopolnjevala na grozo sovražnikov in v veselje ljudstva. Čim bolj so napadali naše brigade in divizije, močnejše so bile, sposobnejše za življenje, ki je pomenilo tedaj le boj. In ti zagrizeni, onemogli, a tudi silni napadi so obenem tudi dokazovali, po kako pravih poteh naš boj ubira svojo neizprosno pot. V teh bojih so naše brigade nastajale, se krepile in rasle, ta boj jih je rodil... in one so rodile svobodo...

Jesenice prve dni po osvoboditvi

Jesenice prve dni po osvoboditvi

OB 40-LETNICI PRVIH PARTIZANSKIH ODREDOV NA GORENJSKEM

PRVA GRUPA ODREDOV IN NJEGOVA PRVA ODREDA: GORENJSKI IN KOKRŠKI

LETO 1942 SE JE ŽE V ZAČETKU ZAČELO KOT ČAS NAJHUŠIH PREIZKUŠENJ

Po hudi zimi 1941/42 so sicer maloštevilne toda prekaljene partizanske enote — to so bile predvsem čete — spet poživile svojo dejavnost. Okupator, ki je zlasti na Gorenjskem, kjer je bil izredno močan, tedaj neprestano širil propagando, da so uporniški »banditi« žé domala uničeni, je bil zaradi tega še bolj prizadet.

Po dražgoški bitki in že pred njo je na Gorenjskem res nastopilo hudo obdobje, saj nemški bataljoni niso zasledovali le partizanov, temveč so tudi po dolini zganjali nepopisno nasilje. Zaradi razumevanja težavnosti narodnoosvobodilnega gibanja in partizanstva pogledimo na kratko, kaj je počel okupator že v prvih mesecih 1942. leta in potem še vse leto. Le v tej luči bo mogoče razumeti napore, ki so jih organizatorji NOB vlagali v svoje delo.

Nemški okupator s svojim XXX krvavim gestapom je strahotne razmere na Gorenjskem uvedel pravzaprav že v 1941. letu, takoj po začetkih ljudske vstaje. Poleg aretacij, izganjanj in mučenj so že od začetka avgusta do konca decembra pobili na Gorenjskem 146 talcev. Med njimi je bila cela vrsta ujetih prvoborcev, komunistov, njihovih simpatizerjev in organizatorjev narodnoosvobodilnega gibanja. Upor so hoteli zatreti z najbolj krutimi sredstvi.

S tem so nadaljevali tudi po dražgoški bitki, ki je bila vrh dotedanega in silovitega uporniškega gibanja na Gorenjskem, dotlej najobsežnejšega na Slovenskem. Gestapu je v tem času uspelo aretirati nove in številne aktiviste KP in OF. Obsežne gestapovske aretacije aktivistov so se na prelomu leta 1941/42 začele na Jesenicah, nato pa so se po verižnih zlomih in izdajah razširile domala po vsej Gorenjski. Najbolj seveda po delavskih središčih in krajih, kjer sta bila mreža OF in narodnoosvobodilno gibanje najbolj razvita: v Kranj, Trziču, Školji Loki ter v okolici teh središč.

Konec 1941. leta je bilo namreč na Gorenjskem vzpostavljenih in aktivnih že dobrih 100 odborov OF, katerih gonilna sila so bili komunisti. Gestapu je v prvih mesecih 1942. leta uspelo aretirati prek 300 teh aktivistov, največ iz Kranja in bližnje okolice. Gestapovci so polnili svoje ječe, najbolj pa tiste v begunjski mučilnici.

Gestapu, predvsem zvitemu in nasilnemu Clementu Druschkerju z Jesenic, se je ponoči na 11. marec 1942 posrečilo aretirati tudi revolucionarja Toneta Dolinška-Metoda, tedanjega sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za Gorenjsko. Prav tedaj so v Bohinju ujeli tudi partizanskega voditelja Tomaža Godca. Aretirani aktivisti in partizani so morali prestajati nepopisno kruta zasliševanja, ki so se pogosto končevala z nezavestjo in nato s smrtjo ob kolih.

Že 3. januarja 1942, torej še pred dražgoško bitko, a po decembrski vstaji, so nacisti ubili 36 talcev, nato spet 21. januarja — torej že po dražgoški bitki — 15. 12. februarja spet 16, 31. marca pa 29! Samo v tem kratkem času kar 96 talcev. Večina je bila med organizatorji vstaje ter cela vrsta članov okrožnih partijskih komitejev; največ iz kranjskega in jeseniškega. Tako nasilje so nacisti nadaljevali tudi v naslednjih mesecih in na vsako najmanjšo partizansko akcijo odgovarjali s pobijanjem talcev. Tako so jih, na primer, 11. aprila pobili 10, nato 19. aprila 49 (na plakatih je pisalo 50, a je eden Aleš Jelenc, po naključju ostal živ), 15. maja 20, 24. maja 10, 30. junija so jih 8 v Kamniku obesili, 1. julija so jih ubili 28. Največ so jih pobili v juliju, kar 330. V vsem letu 1942 so pobili, sežgali in obesili 612 ljudi, večinoma iz begunjskih zaporov. Torej so samo v letu 1942 nacisti na Gorenjskem pokončali na razne krute načine polovico vseh talcev, kolikor jih je padlo vsa štiri leta okupacije in NOB.

To so bili strahotni udarci.

A to ni bilo vse. Velike izgube so v teh mesecih doživljale tudi gorenjske partizanske čete in skupine.

Zaradi vse večje in vse uspešnejše partizanske aktivnosti proti koncu 1941. leta — predvsem znamenitega Cankarjevega bataljona — se je okupator že v decembru 1941 in do začetka dražgoške bitke v januarju 1942 na Gorenjskem okrepil z desetimi dodatnimi različnimi nemškimi bataljoni, predvsem policijskimi. To je bila ogromna sila, ki se je potem lotila Cankarjevega bataljona najprej v Poljanski dolini, nato pa v Dražgošah.

A tudi po dražgoški bitki so nemški policijski bataljoni neprestano pritiskali za četami in skupinami razdeljenega Cankarjevega bataljona in ostalih partizanskih enot na Gorenjskem. Tako je Cankarjev bataljon v Dražgoški bitki in na Mošenjski planini med 9. in 13. januarjem 1942 izgubil 21 borcev, približno toliko pa jih je bilo ranjenih.

Nemci so poslej še okrepili pritisk proti partizanom in udarjali nanje v triglavskem pogorju, v loškem hribovju, v Karavankah, na Jelovici, v okolici Kranja in povsod tam, kjer so začutili partizane. Njihovi napori so bili namenjeni končnemu uničenju gorenjskih partizanov, kar je spremljalo opisano nasilje nad aktivisti in ljudmi po naseljih. Žrtve in napori so bili veliki, toda gorenjski partizani niso bili uničeni.

Tako so nemški policisti januarja udarili tudi na Prešernovo četo v Lipnici. Tedaj so v ostrem boju in ostrem mrazu padli štirje borci, ena borka pa je bila ujeta. Večina tovarišev je ozebla. Tedaj so izgubili tudi voditelja, komandanta in komandirja, preizkušenega predvojnega komunisto z Jesenic, Staneta Bokala.

Že naslednji dan, 20. januarja, so Nemci na Ostrem vrhu pod Blegošem napadli del Selške čete in partizansko poveljstvo, ki je izgubilo dva borca.

21. januarja so Nemci pri Muhu, po domače Kalanu, v Vinharjih v Poljanski dolini napadli 14 borcev Cankarjevega bataljona. Padlo je 6 borcev, njihov junaški komandir Rudi Robnik pa se je ustrelil sam, da ga ne bi živega zgrabili Nemci.

9. februarja sta v Stirpniku padla znameniti komandir in nato narodni heroj Jaka Bernard, ob njem pa Tone Demšar.

Policijski smučarski odred z Bleda je 20. februarja napadel tudi Jeseniško četo pod Stolom, ki se je potem umaknila na njegov vrh. V tistem spopadu, verjetno na največji višini v Jugoslaviji sploh, je kljub velikokratni premoči Nemcev četa izgubila le enega borca. Toda to nemško zalezovanje je pokazalo, da partizani niso bili varni prav nikjer in da je bilo treba tedaj in poslej gojiti pristno partizansko taktiko.

Kako nepopustljivo so Nemci zasledovali partizane, dokazuje tudi podatek, da so pri Jamniku na Ožboltu v Poljanski dolini 11. marca napadli tudi Loško četo. Pri prebijanju je padlo 7 borcev, med njimi tudi četni komandir Janez Bernik — Valjahun.

Le deset dni za tem, 21. marca 1942, so nemški streli na gozdni jasi pod Vinharji v Poljanski dolini pretrgali življenje sedmim borcem, enega ranjenega pa so Nemci ujeli.

V tem času so Nemci zasledovali in preganjali tudi mlado Kokrško četo pod Krvavcem in Storžičem. Najbolj sredi januarja, nato 3. februarja, ko je zgubila 3 borce, dalje pa še v marcu in aprilu.

Dne 27. marca 1942 je sledil še hušji udarec. Tega dne je bil v Malem Rovtu nad Crngrobom napaden vod Selške čete, pri katerem se je zadrževalo tudi tedanje poveljstvo gorenjskih partizanov. V hudem boju je padlo 15 borcev, med njimi pa tudi član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, član CK KPS in politkomisar gorenjskega partizanskega štaba, poznejši narodni heroj Stanko Žagar — Gornik (tudi Šomašter) ter komandir Selške čete, španski borec, Matija Udvarc, — Vajs.

Teh zimsko-spomladanskih dragocenih izgub še ni bilo konec. V veliki hajki 16. aprila je v Udinem borštu pri Letencih padlo 5 borcev in organizatorjev. To so bili: Jože Fink, Stane Bečan-Fajfca, Tine Teran, — vsi trije vidni predvojni komunisti in delavski voditelji ter organizatorji vstaje ter Stanetov brat Karel Bečan in mladi, 17-letni skojevец Slavko Šveglj. Sami predani borci.

Po tej veliki hajki čez nekaj dni sledi junaška tragedija trinajsterice. Izdani se dva dni — 21. in 22. aprila 1942 — iz Okrogelske jame upirajo napadajočim policistom. Dva sta padla od drobcev granat, 6 se jih je pokončalo samih, da jih ne bi dobili Nemci, 5 omamljenih od plina so izveli iz jame, izmed katerih ostane živ samo eden. Med to trinajsterico so bili mrtvi tudi: Stane Žagar ml. (ki mu je pred slabim mesecem padel oče), mladinski voditelj za Gorenjsko in član slovenskega mladinskega vodstva, Lojze Hrovat, predvojni revolucionar in komandir Kokrške čete, njegov namestnik hrabri Ivan Županec in revolucionar Jaka Rabič.

Zaradi takih izgub je ob strahovitem nacističnem divjanju kljub naporom preživelih organizatorjev upora, kljub prihajajoči pomladi narodnoosvobodilno gibanje moralo pojmati in hrometi. Temu je svoje doprinesla tudi izjemno huda in dolga zima.

Zato je bilo v pogojih vsakodnevnih aretacij in pogostih pobijan aktivistov, ob

raznih izdajstvih, ki so za seboj puščala strah, nezaupanje in kri, maloštevilnim gorenjskim partizanom izjemno hudo. Tedaj, ko so Nemci tlačili še skoraj vso Evropo in bili globoko v Sovjetski zvezi, ko so ogrozili tudi severno Afriko, so bili tudi na Gorenjskem s svojimi na gosto posajenimi postojankami in številnimi enotami ter nasiljem na vrhuncu svoje zločinske moči. Konca vojne ni bilo videti.

Ob vsem okupatorjevem nasilju in izkazovanju moči je bila njihova ofenzivnost v bistvu defenzivna, obrambnega značaja. Da ta, na pogled nasprotujoča si trditev, vendarle drži, potrjuje dejstvo, da so Nemci kmalu po dražgoški bitki Gorenjsko namesto »Südkärnten« — Južna Koroška, preimenovali v »Oberkrain« — Gorenjska, kar je bilo tiho priznanje, da se ljudje upirajo zunaj, a ne v »rajhu«.

In prav zaradi teh in takih okoliščin so partizani vlagali nove napore v poživljanje akcij in krepitev svojih majhnih enot. Na vsem Gorenjskem je bilo konec marca 1942 komaj še 300 partizanov, okupator pa se je obnašal, kot bi bila Gorenjska del Hitlerjevega rajha. V resnici je bila Gorenjska zanj nepogrešljiv člen.

USTANOVITEV I. GRUPE ODREDOV

V tem času — v februarju in marcu 1942 — je italijanski okupator ogradil z žico in bunkerji tudi Ljubljano, kjer je tedaj še bivalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, seveda v pogojih trde ilegale.

Spomladi 1942, ko so se partizanske čete začele krepiti predvsem v predelih ljubljanske pokrajine, je vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja začelo pripravljati širjenje vstaje in krepitev partizanskih enot in njenih akcij.

Konec marca je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet začelo pripravljati prešnovo vse partizanske vojske na Slovenskem in njen prehod na splošno ofenzivo. To so bili širokopotezni, mobilizacijski in osvobodilni načrti. Take načrte je pripravljalo tudi za Gorenjsko, čeprav smo videli, da razmere zaradi močnih okupatorjevih sil vsaj glede pridobivanja osvobojenega ozemlja nikakor niso bile ugodne. Prej nasprotno.

V povelju št. 1 z dne 21. marca 1942 Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet partizanskim enotam naroča, naj v zvezi »z nastopajočo pomladjo, s predstoječo ofenzivo Rdeče armade na vzhodu in partizansko ofenzivo na jugu« pripravljajo enotno vstajo. V tem smislu naj izvajajo politično propagando, organizirajo narodno zaščito, zbirajo rezervno hrano in orožje, in mobilizirajo nove borce. Povelje opozarja tudi na tajnost glede premikov, »do nadaljnjega povelja pa se izogibati vsem napadom...«

Z naslednjim poveljem je Glavno poveljstvo naročalo, naj »iz dosedanjih samostojnih čet in bataljonov, v nakrajšem roku formirajo večje edinice pod imenom 'odred' z odrednim štabom na čelu«.

S poveljem dne 4. aprila 1942 je prišlo naročilo o sestavi grup odredov in odredov ter njenih poveljstev. Ustanovljene so bile tri grupe odredov. Za Gorenjsko in Koroško je bila imenovana 1. grupa, v katere poveljstvo sta bila imenovana Jože Gregorčič-Gorenje kot komandant, Lojze Kebe-Štefan kot politkomisar. Ta štab naj bi čimprej sestavil Gorenjski in Kokrški odred, po možnosti pa kmalu tudi Koroškega. Vendar je bilo za njegovo ustanovitev še manj pogojev kot za prva dva.

Gorenjski in Kokrški odred naj bi takoj po ustanovitvi prešla v ofenzivno dejav-

nost, mobilizirala naj bi tudi novince obljubljeni pa je bila tudi pomoč iz ljubljanske pokrajine.

Zaradi omenjenih trdih razmer na Gorenjskem in ker so gorenjski partizani vse prepegostokrat doživljali velike izgube že tako maloštevilnih partizanov, ki jih je bilo v pokrajini le okoli 300, pa zato, ker je pomoč iz ljubljanske pokrajine prišla šele prve dni junija (in ne toliko, kot so pričakovali), novih odredov ni bilo mogoče sestaviti takrat, kot je bilo načrtovano. Poleg tega tudi zveze z Glavnih poveljstvom tedaj niso mogle biti pogoste. Tako je, na primer, novoimenovani politkomisar 1. grupe odredov Lojze Kebe-Štefan šele sredi maja 1942 prišel v stik s tedanjim politkomisarjem Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, to je bil Ivan Maček-Matija, in sicer v Polhograjskih Dolomitih, kamor se je tedaj začelo seliti vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja (CK KPS, IOOF, Glavno poveljstvo). Tedaj je politkomisar Glavnega poveljstva od Kebeta natančneje zvedel o razmerah na Gorenjskem, hkrati pa je gorenjskemu politkomisarju prenesel povelja in napotke o novih nalogah gorenjskih partizanov.

USTANOVITEV GORENJSKEGA IN KOKRŠKEGA ODREDA

V tem času, in sicer konec aprila 1942, je na območju Poljanske doline štab 1. grupe odredov najprej ustanovil 2. bataljon. Za poveljanika je bil imenovan Jože Kranjc-Žakelj, za politkomisarja pa Maks Krmelj — Branko Hotimir (nato Matija).

Ustanavljanje bataljonov in odredov je sicer potekalo počasneje, čeprav so načrti Glavnega poveljstva priganjali k temu. Pred ustanovitvijo Gorenjskega in Kokrškega odreda so bile na njunih območjih le čete: na Pokljuki, pod Stolom Jeseniška četa, na območju Storžiča Kokrška četa na kamniškem Kamniška četa.

Te čete so najprej povezali v bataljone in to postopoma z naraščanjem števila borcev spomladi 1942, ki pa niso mogli biti sestavljeni vsi hkrati. Tudi znotraj Gorenjske so bile razmere na posameznih območjih različne.

Najmočnejši in prvi je bil sredi maja 1942 nad Zlatim poljem ustanovljen Kamniški bataljon. To je omogočilo število borcev, ki je v četi naraslo na okoli 90. To je bil prvi bataljon Kokrškega odreda.

Drugi bataljon nastajajočega Kokrškega odreda je bil osnovan 18. junija 1942 na Kališču pod Storžičem.

Dosti bolj proti zahodu, in sicer pod Stolom, je bil 20. junija 1942 ustanovljen 1. bataljon Gorenjskega odreda.

Drugi bataljon tega odreda je bil v prvi polovici julija osnovan na Pokljuki.

Čeprav je ustanavljanje Gorenjskega in Kokrškega odreda potekalo sočasno, pogledimo vsakega posebej. Za oba velja, da sta najprej dobila vsak svoje poveljstvo, ki je imelo prvo nalogo, da sestavi bataljone in nato iz njih odrede. V gorenjskih razmerah je bila to zelo težavna naloga, ki je zahtevala veliko iznajdljivost, vztrajnost in hrabrost. Tega pa snovatelj in organizatorjem kljub pomanjkljivemu znanju ni manjkalo.

GORENJSKI ODRED

Tako kakor Kokrški je bil ustanovljen v začetku junija, vendar povelja ali zanesljivih izjav in spominov o datumu ni. Vsekakor pa drži, da je zaradi izjemno težkih

(Nadaljevanje na 14. strani)

MIHA KLINAR

Tesnoba

*Koraki, koraki-bobni mrtvaški,
po cesti koraka pod sivo čelado
z oholim korakom kot za parado
ohola smrt.*

*Nebo ni več sinje. Trdo je kot jeklo.
Pomlad je umrla sredi pomladi.
Blodni oblaki kot v baladah mrtvaki
tavajo, tavajo čez jekleno nebo.*

*Zakaj se je v hipu vse spremenilo?
Zakaj več pomladi ne vidi oko?
Zakaj so se češnje, komaj vzcvetele,
v bele mrtvaške prte odele?
Zakaj so se mlade sanje osule?
Zakaj otrdelo je v jeklo nebo?*

*Barve, še včeraj vse svetle in žive,
postale so sive kot v megleni jeseni,
da se mi v dušo je tesnoba vselila,
tesnoba, ki v srcu mladost je zdrabila —
mladost, ki bi morala šele vzcveteti,
pa je brez cvečja morala umreti
osemnajstletna mrtva mladost.*

*Na cesti koraki-bobni mrtvaški,
pod sivo čelado ohola smrt.*

MIHA KLINAR

Bili smo četa . . .

*Bili smo četa,
prednja straža čet,
odredov, bataljonov in brigad,
postavljena na severozahod
zemlje, kjer zadnje žile
našega rodu
že tisočletje
nemo krvave.*

*Bili smo četa, ki naj zlepi prst,
kjer stapljata se ljudstvi dve
različnih govoric.*

*Bili smo četa, ki naj tu
odplavi mračno, tisočletno sled
krivic, ki jih trpe ljudje*

*obojnega rodu —
LJUDJE, KI KRUH JIM DAJE PLUG
IN DELO ROK:*

*ljudje, čeprav različnih govoric,
VSI SLOJ, POKLICAN,
DA USTVARI SVET,
OPRAN NASILJA IN KRIVIC,
SVET BRATSTVA IN MIRU.*

*Bili smo četa —
prednja straža
za tak svet.*

*Bili smo četa,
ki je zdaj več ni
in ki od nje ostalo je
le pet ljudi,*

*vsil drugi MRTVI SO
NA MRTVI STRAŽI
ZA ČAS, KI BO.*

MIHA KLINAR iz zbirke
na MRTVI STRAŽI

razmer ustanovljen cela dva meseca po izidu povelja Glavnega poveljstva o ustanovitvi.

Kot rečeno, je bil najprej imenovan štab odreda. Komandant (prvi, kar smo poprej navajali različno) je postal **Andrej Žvan-Boris**, kasnejši narodni heroj, doma iz Spodnjih Gorij. Padel je na koncu vojne na Poreznu v zadnji veliki ofenzivi 24. marca 1945. Za politkomisarja je bil imenovan **Polde Stražišar** z Javornika, v začetku priprav upora član ješeniškega vojno-revolucionarnega komiteja. Padel je že 8. avgusta 1942 na Jezercih pod Lipanco prav tedaj, ko je bil imenovan za novega odrednega komandanta. Tako je komandant Gorenjskega odreda še naprej ostal **Andraj Žvan-Boris**, ki ga je jeseni istega leta nasledil **Franc Biček-Turk-Bruno**.

Štab Gorenjskega odreda je tedaj dobil tudi intendanta. To je bil **Franc Potočnik**, španski borec iz Bohinja-Javornika, ki pa je bil kmalu ranjen in ujet kot novi politkomisar GO. Odred je dobil tudi zdravnika. To je bil **dr. Edvard Pohar-Brko**, ki je prišel s prostovoljci iz Ljubljane in je vojno preživel.

Prvi bataljon Gorenjskega odreda je bil novi Cankarjev bataljon pod Stolom. Ustanovili so ga prav zaradi preurejanja partizanske vojske in njenih novih ofenzivnih nalog. Za dan ustanovitve je štel 20. junij. Prej ga zaradi premajhnega števila borcev niso mogli osnovati. V prvi polovici junija je namreč prišla koš okrepitev iz Dolomitov večja, že v začetku maja obljubljena skupina borcev — prostovoljcev iz ljubljanske pokrajine. Dve četi tega bataljona sta delovali na območju Stola in Jesenic do Begunj, Gorjanska ali tretja pa se je zadrževala na območju Mežakle, Pokljuke in Bohinja.

Komandant 1. ali Cankarjevega bataljona GO je postal **Albin Zemva-Izidor**, ki je padel že 5. oktobra 1942 v Hrašah pri Lescah. Za politkomisarja je bil imenovan **Matija Verdni-Moti** (nato imenovan tudi Štajzi in Tomaž), kasneje proglašen za narodnega heroja, padel pa je na Koroškem 2. februarja 1944.

Iz tretje čete na Pokljuki je bil med 10. in 14. julijem 1942 ustanovljen še drugi ali Pokljuški (tudi Stražišarjev) bataljon. Maloštevilni Gorenjski odred je od približno 100 borcev, ki so prišli iz Dolomitov, dobil okoli 60. Nekaj jih je ostalo na Pokljuki, večji del pa je dobil Cankarjev — 1. bataljon pod Stolom.

Komandant 2. ali Pokljuškega bataljona je postal **Ernest Seidler-Iztok**, ki je padel 2. avgusta 1943 na Žirovskem vrhu, politkomisar pa **Jože Kranjc-Žakelj**. Ta je utonil v Soči 11. julija 1944.

Tako se je odred mogel lotiti ofenzivnih nalog, čeprav je štel šele okoli 200 borcev.

Najprej so se njegove enote lotile sabotaž na cestnem in zlasti železniškem omrežju. To je bilo za okupatorja najbolj občutljivejšo. Izvajale so tudi druge vojaške akcije. Gorenjski odred, razdeljen po četah in bataljoni, je rušil predvsem komunikacije v zgornjem predelu Gorenjske, predvsem železniško progo Jesenice—Bohinj in glavno arterijo Jesenice—Radovljica. Okupator je takoj občutil poživljeno partizansko dejavnost.

V prvem obdobju Gorenjskega odreda je bila največja in najbolj učinkovita tista akcija, ki jo je 26. junija 1942 izvršil 1. bataljon-Cankarjev, ko je skupaj s terenskimi sodelavci požgal cestni in železniški most v Mostah pri Žirovnici. S tem je bila pretrgana glavna arterija, ki je povezovala Avstrijo z Gorenjsko in ostalimi deli Slovenije in še dlje. Gorenjska je bila torej nepogrešljiv

člen v sistemu Hitlerjevega imperija. Ta in druge partizanske akcije tega časa so odjeknile v samem Hitlerjevem in Himmlerjevem Berlinu. Spet je bil isti policijski generalpolkovnik Kurt Dalwege, ki je skrbel tudi za intervencije na Gorenjskem pozimi, poslan na Gorenjsko, da uvede najkrucejše ukrepe skupno z generalom Erwinom Rösenerjem. Prisotnost berlinskega mogočnika je najbolj potrjevala, v kako pomemben živec je bil s to in s temi akcijami prizadet okupator. Kljub moči je v svoji nemoči nad partizani nemški okupator na kraj partizanske diverzije v Mostah pripeljal iz begunjskih zaporov 29 talcev, katerih eden jim je med streljanjem ušel.

To pa ni zaleglo, da bi akcije partizanov zaustavili. Kljub pospešenemu popravljanju in obnavljanju mostov je promet na tej progi mogel spet steči šele čez tri tedne. To pa je bilo v vojnem času kar precejšnje obdobje.

XXX

Če bi naštevati še druge akcije Gorenjskega odreda samo v letu 1942, kaj šele v ostalih letih, bi potrebovali veliko strani. A tu zdaj le še to, da Gorenjski odred kljub hudemu in neprestanemu nemškemu zasledovanju in napadom ni bil nikoli uničen. Poleg ostalega je bil in postal velika in nepogrešljiva kadrovska enota, ki je tudi za druge enote še pozneje mobilizirala veliko novincev.

Ob vsej nemški premoči je Gorenjski odred na pomlad 1943 narasel celo na 9 bataljonov, kar je bilo nekaj enkratnega. Iz teh bataljonov je 12. julija 1943 nastala tudi prva gorenjska brigada, najprej imenovana 8. slovenska proletarska brigada, konec septembra 1943 pa preimenovana v 7. brigado Franceta Prešerna. Gorenjski odred, ki je dajal borce tudi za delo na terenu, za VOS in VDV, kurirje in razne ustanove, je bil po raznih reorganizacijah ukinjen 27. avgusta 1944. Tedaj je dal enote še za novi Kokrški in Škofjeloški odred.

Po ukinitvi Gorenjskega odreda je bil konec avgusta in v začetku septembra 1944 osnovan Jeseniško-bohinjski odred. Temu je dal osnovo 3. bataljon Prešernove brigade, pozneje pa se je krepil z novinci iz bohinjsko-jeseniske okolice.

KOKRŠKI ODRED

Tako kot Gorenjski je bil tudi Kokrški odred osnovan v začetku junija 1942. Najprej je bil imenovan njegov štab, ki je imel

prvo nalogo, da osnuje in sestavi odred v celoto, vendar z aktivnostjo po bataljoni.

Zanimivost Kokrškega odreda je, da je bil sestavljen dvakrat. Prvič v času najhujših preizkušenj, v času maloštevilnosti gorenjskih partizanov v začetku junija 1942, drugič v času širokega razmaha NOB, a tudi v času razraščanja gorenjskega domobranstva, 27. avgusta 1944. Za tem je vojna trajala »le«
še 8 mesecev.

Prvi Kokrški odred in njegov štab sta pravzaprav nastajala postopoma. Poveljstvo odreda je štab 1. grupe odredov v loških hribih imenoval že v začetku junija. Za komandanta je bil postavljen **Tomaž Knavs-Matevž Kovač**, ki je služboval v Mengšu. Njegov konec ni znan. Politkomisar je postal **Ivan Bertoncclj-Johan Jereb** z Dobrave pri Kropi in je umrl po vojni leta 1968.

V tistem času je bil na vsej Gorenjski najbolj aktiven Kamniški bataljon, ki je postal 1. bataljon Kokrškega odreda. Zaradi oddaljenosti ostalih odrednih enot je bil vedno samostojen in nikoli ni nastopil skupno z 2. bataljonom, ki je bil ustanovljen mesec dni kasneje. Komandant Kamniškega bataljona je bil mengešan, znameniti heroj **Matija Blejcek-Matevž Plamen** (pozheje je bil imenovan za drugega komandanta odreda), ki je padel skupno s 15 tovariši 24. decembra 1942 na Kostanjski planini nad Tuhinjem. Politkomisar tega bataljona je bil tudi poznejši narodni heroj **Jakob Molek-Mohor Iskra**, rojen v vasi Petkovec v Slovenskih goricah, padel pa je 7. marca 1945 v Srednji Bistrici v Prekmurju. V bataljonu je bila še cela vrsta znamenitih komandirjev in politkomisarjev, med njimi tudi **Franc Per-Vido**, ki je za Blejcem postal komandant bataljona. Kamniški bataljon je bil močnejši kot Kokrški, ali 2. bataljon KO, saj je prvi ob ustanovitvi odreda štel okoli 90, drugi pa 70 borčev.

Drugi Kokrški bataljon je bil ustanovljen 18. junija 1942 na Kališču potem, ko je odredni štab pripeljal z loškega hribovja prek Sore in Save tistih 30 borcev, ki so bili Kokrškemu odredu dodeljeni iz moštva, ki ga je poslalo Glavno poveljstvo iz Dolomitov.

Odredni intendant je postal **Stane Teran-Naret** iz Dupelj, zdravnik pa **dr. Milan Cuder-Miha** iz Ljubljane. Za prvega komandanta 2. bataljona — Kokrškega je bil postavljen **Franc Šiška-Črto** iz Kranja, ki je vojno preživel, za politkomisarja pa **Anton Štefe-Kostja** iz Tržiča, ki je za Ivanom Bertonccljem postal odredni politkomisar. Padel je 19. januarja 1943 v Kališču nad Črno.

Jesenice danes

Tudi v tem bataljonu je bilo precej perspektivnih komandirjev in politikomisarjev ter drugega kadra, ki je pa večinoma kmalu popadal. Med komandirji čet je bil tudi Ivan Vamberger-Fajfar, naslednji komandant Kokrškega 2. bataljona Kokrškega odreda.

Kokrški odred je ob ustanovitvi štel le okoli 160 borcev, vendar je ta številka potem v nekaj dneh narasla na okoli 200. Tudi to še ni bila velika enota, vendar je takoj prešla, oz. nadaljevala z akcijami. To pa zaradi konfiguracije ozemlja, zaradi oddaljenosti in nujne partizanske taktike seveda po bataljonih in četah. Odred je moral pokrivati veliko podolgovato območje od Begunj do vzhodne meje kamniškega okrožja, ki je bila na Črnicu in na Trojanah.

Kljub maloštevilnosti borcev je Kokrški odred zaradi nastopajoče ofenzive takoj prešel v neumorno dejavnost. Njegovo operativno območje je bilo zaradi karavanskih strmin, kotlin in grap, posebej pa še zaradi dveh prelazov — jezerskega in zlasti ljubljanskega — nekoliko težje kot Gorenjskega odreda, a nobeden ni imel lahkega dela. V zgornjem predelu Gorenjske, ki jo je pokrival Gorenjski odred, so bile Jesenice, Radovljica, Bled, Begunje ter predor skozi Karavanke in cesta čez Korén. V osrednjem predelu Gorenjske pa je bil Kranj, Trzič in Kamnik z vsemi komunikacijami. Vsi ti kraji in njihove bližnje okolice so bili tudi močne okupatorjeve postojanke in sedeži številnih vojaških, zlasti pa policijskih, orožniških in gestapovskih ustanov.

Tako je bila Gorenjska kmalu ena najbolj, če ne najbolj na gosto preprežena pokrajina z okupatorjevimi posadkami.

Že konec junija 1942 sta bataljona Kokrškega odreda — tako kot tudi Gorenjskega drugod — prešla v načrtovano aktivnost. Naj navedemo samo nekaj njihovih začetnih akcij, ki so bile navidez le malenkostne, v resnici pa so okupatorja zadrževale na najbolj ranljiva mesta:

— Kamniški, to je 1. bataljon Kokrškega odreda, je 30. junija med Vranskim in Motnikom podrl 11 telefonskih drogov, uničil pa je tudi vojaški kabel.

Isti bataljon je drugi dan v juliju v Tuhinjski dolini porušil most in uničil delavski avtobus. Hkrati je v Šmartnem v Tuhinjski dolini ubil orožniškega komandirja in pobral orožje. Take in podobne akcije je bataljon izvajal potem vsak dan. Sovražnik ni vedel, kje in kdaj bo spet prišlo do partizanskih akcij.

— Kokrški, to je 2. bataljon tega odreda, pa je v svojem prvem obdobju nad Trzičem in v dolini Kokre rušil električne in telefonske droge. Rušil je tudi gospodarske objekte, požgal dve žagi, ki sta delali za okupatorjeve potrebe, napadal manjše orožniške in druge patrolje in tako, kakor Kamniški, kaznoval nekaj izdajalcev in okupatorjevih sodelavcev. Potem ko je mobiliziral nekaj novincev, zlasti na kamniškem predelu pod Krvavcem, je začel zbirati tudi hrano za oddelke 2. grupe odredov, ki so prihajali prek Jelovice in potem v avgustu prek Save na območje Kokrškega odreda.

XXX

Po začetku velike nemške ofenzive proti gorenjskim partizanom in proti 2. grupi odredov, ki je sredi julija prišla na Jelovico, so nekateri domači sodelavci okupatorja hrabreje dvigali glave. Postajali so vedno nevarnejši mladim partizanskim enotam in organizacijam na terenu, zato jih je bilo potrebno odstranjevati. S smrtjo sta oba odredna bataljona od 23. junija do 16. julija 1942 kaznovala 17 izdajalcev. Druge re-

šitve ni bilo. Že tako so bile žrtve preštevilne. Okupator bi bil brez domačih izdajalcev malo manj kot slep.

Da bi bila partizanska ofenziva, ki je imela za cilj osvoboditi del ozemlja južno od Save, čim uspešnejša, je bilo treba mobilizirati nove borce. A ker tudi to ne bi zadostovalo, je Glavno poveljstvo poslalo v pomoč gorenjskim partizanom tudi močno 2. grupo odredov, ki naj bi po opravljenih nalogah odšla dalje prek Karavank in Kamniških planin proti Štajerski.

Prav zaradi tega so tako enote Gorenjskega, še bolj pa 2. bataljon Kokrškega odreda, morale zanj pripravljati zaloge hrane, da bi oddelki 2. grupe odredov lažje prenašali bremena bojev in pohodov v neznanih krajih.

A komaj so enote tako 1. kot 2. grupe odredov začele razvijati svojo dejavnost, je nemško poveljstvo pripravilo veliko ofenzivo. Obsežno ofenzivo so pripravljala tudi italijanska poveljstva proti partizanom in osvobojenemu ozemlju v ljubljanski pokrajini. Italijanski in nemški voditelji so se sestali 2. in 3. julija 1942 v Celovcu. Posvet sta vodila visoki komisar za ljubljanski pokrajino dr. Emilio Grazioli ter šef civilne uprave — gauleiter za Koroško in Gorenjsko dr. Friedrich Rainer. Ofenzivo na italijanskem okupiranem območju so začeli 16. julija in za to angažirali 82.000 mož, za Gorenjsko pa so Nemci pripravili 13.000 mož, ki so jih kmalu za tem pričeli dovažati v pokrajino. Kot kažejo dosedanje raziskave, je bilo nemško poveljstvo na Bledu že sredi maja 1942 seznanjeno s poglobitvimi osnutki partizanskih načrtovanj o delnem osvobajanju Gorenjske, zato se je temu ustrezno tudi naglo in dobro pripravilo. Izdajstvo okoli tega bo potrebno še raziskati.

Zato je bilo na Gorenjskem že konec junija 1942 veliko nemških vojakov. Nemško poveljstvo je pripravilo ofenzivo proti 1. in 2. grupi odredov in ji dalo šifro »Enzian«. Reichsführer SS Heinrich Himmler je že 25. junija 1942 višjemu vodji SS in policije 18. vojaškega okrožja (tedaj je imel sedež na Bledu) generallajtnantu SS Erwinu Rösenjerju ukazal, naj na vsak način »uničijo partizane na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem«, pri tem pa »naj ne izbirajo sredstev«.

Himmlerjeva zločinska navodila naročajo: »Ta akcija naj prepreči nadaljnjo škodo, povzročeno po elementih, ki prostovoljno podpirajo, bande z ljudmi, z živem, z orožjem in z zavetiščem. Moške člane takih družin, včasih pa tudi vse sorodstvo, je načelno potrebno likvidirati. Ženske aretirajte in odpeljite v koncentracijska taborišča, otroke pa namestite v sistem delu gaua, ki je že prej pripadal rajhu...«

Na osnovi takih zločinskih povelj so 13. julija 1942 (po nekaterih uvodnih napadih) Nemci začeli ofenzivo na Gorenjskem, ki je s presledki trajala vse do konca septembra.

In šele v tej luči je možno objektivneje presojati trde razmere na Gorenjskem v tem času.

Zato ni čudno, da se je le manjšemu delu 2. grupe odredov posrečilo prebiti se prek Gorenjske in delno Koroške na Štajersko in da so tudi gorenjske partizanske enote v tem poletju, na jesen in zimo dobivale velike rane. Da so partizani na Gorenjskem tedaj sploh obstali, gre zasluga najbolj požrtvovalnim voditeljem, predvsem pa pristni partizanski taktiki. Če je zlasti v tem času, v času silovite okupatorjeve premoči in tudi že pridobljenih izkušenj v bojih s partizani kak poveljnik pozabil na to nujnost in se

hotel z Nemci spoprijemati v odprtem boju, je doživljal neuspeh in padale so številne žrtve. Nemci so bili tako močni in usposobljeni, da so znali izkoristiti tudi najmanjšo napako partizanskih poveljstev.

XXX

Rečeno je bilo, da so partizani na Gorenjskem pogosto padali tudi poleti in vse do konca 1942. leta.

To žal potrjujejo tudi naslednji podatki:

— Dne 8. avgusta 1942 je bil na Jezercih pod Lipanco napaden novi štab Gorenjskega odreda. Tedaj so padli ali bili ranjeni: novi komandant (dotedanji politikomisar) Gorenjskega odreda **Polde Stražišar**, ranjen; ujet in nato v taborišču pokončan je bil novi odredni politikomisar (dotlej intendant) **Franc Potočnik**, španski borec, padel je tudi Ivan Bernard, Jakov brat, komandir 3. čete (nove) v Poključkem bataljonu.

— 28. avgusta je med napadom na štab 1. grupe odredov nad Jamnikom na Jelovici padel **Viktor Kejžar-Peter** z Jesenic, tedaj namestnik grupnega politikomisarja.

— Na Mošenjski oziroma Lipniški planini je v neenakem boju 9. septembra 1942 padlo 25 (nekateri podatki kažejo na 27) borcev Selške čete in nekateri drugi. Med njimi je smrt doletela tudi znamenitega komandanta 1. grupe odredov, narodnega heroja in španskega borca **Jožeta Gregorčiča-Gorenjca**. Padel je tudi **Polde Ravnhar**, komandir Selške čete in nekaj drugih voditeljev. Da bi bilo še huje, je bil 16. oktobra hudo ranjen še politikomiser 1. grupe odredov, narodni heroj **Lojze Kebe-Šrefan**, ki je ranam podlegel 20. oktobra.

Zaradi izdaje so Nemci (čez 3.000) 13. septembra obkolili ravninski Udin boršt, v katerem sta se zadrževala 1. in 3. četa Kokrškega — 2. bataljona Kokrškega odreda. V obroču se je znašlo 63 borcev. Padlo jih je 24, ujetih je bilo 33, le 6 se jih je nekako rešilo. Med padlimi so bili: odredni intendant **Stane Teran-Naret**, bataljonski politikomisar **Leon Skapin-Lado** iz Ljubljane, komandir 1. čete **Janez Perko** iz Retenj pri Dupljah, politikomisar 1. čete **Stanko Mlakar-Cveto** iz Šenčurja, ranjen in ujet je bil politikomisar 3. čete **Alojz Stružnik-Jug** iz Srednje vasi pri Šenčurju, ujet je bil komandir čete iz 2. grupe odredov **Ignac Kamšek-Kolja** iz Kočevja in mnogo drugih.

— Hud udarec je Kokrški odred doživel tudi 23. decembra 1942 na Kostanjski planini v Tuhinju. Tedaj je v hudem boju padlo 16 borcev Kamniškega bataljona, med njimi tudi odredni komandant, narodni heroj **Matija Blejec-Matevž Plamen**, pa bataljonski komandant **Franc Per-Vido** ter četni poveljniki in politikomisarji: **Valentin Pestotnik-Miha**, **Peter Podbevšek-Dušan**, **Janez Ogrin-Lojze** in drugi.

Že sario grob seštevek padlih gorenjskih partizanov v 1942. letu pokaže osupljivo številko: 190 do 195! Večina teh borcev bi kasneje postala vodilni kader v partizanskih enotah ali na terenu. V tej številki (190—195) je zajetih najmanj 41 komandirjev, komandantov, politikomisarjev ter političnih delavcev partizanov na terenu. Med padlimi je bilo torej najmanj 20% vodilnih tovarišev, katerih izguba je bila še posebej boleča. K tem 190—195 moramo prišteti najmanj še 50 ujetih partizanov (Jelovica, Udin boršt itd.), ki so jih Nemci večinoma tudi pokončali med talci ali v taboriščih smrti, nekaj pa jih je tudi drugače odpadlo. Tako so gorenjski partizani v hudem 1942. letu izgubili najmanj 240 do 250 borcev.

Če k temu prištejemo še 612 talcev (ki so bili sicer iz raznih krajev, vendar največ (Nadaljevanje na 18. strani

(Nadaljevanje s 15. strani)

z Gorenjske), dobimo grozljivo številko okoli 860 ubitih borcev, organizatorjev upora ter sodelavcev narodnoosvobodilnega gibanja! Cena za to, da je večina ostala! Ljudske in kadrovske vrzeli so bile na Gorenjskem že tedaj velike in te vrzeli je čutili vse do današnjih dni!

XXX

KAMNIŠKO-SAVINJSKI ALI KAMNIŠKO-ZASAVSKI ODRED

Kamniško-Savinjski odred je ustanovil štab 4. operativne cone Štajerske, in sicer 14. januarja 1943 na Lesu v Zasavju. V odred sta prišla Kamniški in Zasavski bataljon (prej Moravški). Ta odred je poleti 1943 postal jedro za sestavo Šlandrove brigade — 6. brigade (Štajerske), ki je bila ustanovljena z istim poveljem kot Gorenjska — Prešernova (10. julija 1943), vendar je bila zaradi razmer sestavljena 6. avgusta 1943. na Šipku. Takrat je bil prvi Kamniško-Savinjski odred ukinjen. Obnovili so ga 15. februarja 1944, a tedaj je bil bolj znan kot Kamniško-Zasavski, kot pa Kamniško-Savinjski odred. Obstajal in deloval je do konca vojne, vendar je spadal pod štajersko 4. operativno cono.

Zato je za nas pomembnejši Kamniški bataljon, ki je bil ustanovljen sredi maja 1942 in je postal 1. bataljon prvega Kokrškega odreda.

Čeprav zelo razredčeni, so partizani na Gorenjskem ostali. Niti jih siloviti Nemci niso mogli pregnati, še manj uničiti, niti se gorenjski partizani (razen posameznikov) niso umaknili iz pokrajine, naj je bilo še tako hudo, malodane nevzdržljivo.

K temu je pripomogla tudi taktika, nje-no prilagajanje razmeram in sovražniku, predvsem pa organizacijska prilagodljivost, ki je pravzaprav tudi sodila k taktiki. Kljub nekaterim težnjam in željam posameznikov je Gorenjska tudi v naslednjih letih in vse do konca vojne ostala pri takih enotah, kot so odredi. To so bile teritorialne partizanske enote, razdeljene na bataljone, čete in celo vode (npr. minerski), ki so pokrivali ves odrejeni teritorij. Prilagajali so se krajem, ljudem, zemljišču in zlasti moči ter taktiki sovražnika. Take enote, zadolžene za posamezna območja, so bile tesno naslonjene na prebivalstvo, ki jim je pomagalo na različne načine, zlasti pa so imele razvejano kurirsko in obveščevalno mrežo.

Regularne enote, kot so bile v divizije povezane brigade, na primer, Prešernova ali Vojkova, so se mogle zadrževati in delovati le na obrobju Gorenjske, kamor so udarjale občasno. Zlasti na levem bregu Save so od poletja 1944 zaradi pojava in naraščanja številnih domobranskih posadk in postojank (še posebej v Kranju ter severovzhodno od njega) že ob tako gostih nemških, razmere postale tako težavne, kot so bile v letih 1941/42. Zato večje enote zlasti na levem bregu Save ne bi mogle trajneje zdržati. Tako je Gorenjska tudi kljub bližajočemu se koncu vojne ostala pri odredih in pri partizanski taktiki, seveda dopolnjeni z izkušnjami in naslonjena ter povezana z brigadami in divizijami tako 9. korpusa kot tudi 4. operativne cone na Štajerskem in Koroškem.

XXX

Tokrat sem namenoma govoril o številnih padlih v usodnem in težkem 1942. letu,

ko je bil okupator na višku svojih sil in ko je organizirano izvajal množične zločine tudi nad golorokimi prebivalci.

Namenoma pišem o padlih zato, ker so dali za svobodo in mir največ, kar je bilo mogoče — in to že v času, ko nikjer ni bilo videti nobenega žarka prihodnje svobode, ko je bilo treba v boj samo z globoko vero v pravično stvar ne le nas, temveč vsega človeštva.

Namenoma je pisano o žrtvah zato, ker v vsakodnevnem življenjskem utripu, a tudi ob težavah vse preveč pozabljamo na padle za vse lepo, kar imamo in bodo imeli zanamci!

XXX

P. S. V obdobju od zadnjega srečanja v jeseniški občini, in sicer septembra 1980, je izšla zajetna kronika Kokrškega odreda. Zajeta je v treh knjigah in sega tudi v predvojno obdobje ter ima (žal) kar 1.660 strani ter 447 fotografij in skic.

Kronika Gorenjskega odreda se šele pripravlja in bo predvidoma pripravljena za tisk v dobrih dveh letih.

V pripravi je tudi povečana, popravljena in dopolnjena monografija Cankarjev bataljon in dražgoške bitke, ki bo prevedena tudi v srbohrvaščino.

LISTI izhajajo kot priloga tednika Železar — glasila delovnega kolektiva SOZD SŽ ŽELEZARNA JESENICE. Ureja kulturno umetniški klub pri DPD Svoboda Tone Čufar Jesenice, glavni in odgovorni urednik Joža Vari.

